

Mládež mravne vadná na stránkach časopisu *Úchylná mládež* (1925 – 1934)¹

VIKTÓRIA RIGOVÁ

*Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína
Filozofa v Nitre*

Morally Defective Youth on the Pages of the Periodical *Úchylná mládež* (1925–1934)

Abstract: The paper deals with morally defective youth as part of the social history of interwar Czechoslovakia. The research is based on the text of the professional periodical *Úchylná mládež* from 1925 to 1934. This is a topic not yet elaborated in detail in Slovak historiography, which was the main motive for the research. The aim of the study is to characterize morally defective youth in more detail, to describe their manifestations, to find out the causes of its origin and to describe how and where they were re-educated. The work also reveals specific cases approaching the family and social environment of morally defective youth.

Key words: youth, morally defective youth, troubled youth, perverted youth, Czechoslovakia.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2020.23.02.182-209>

Už samotný názov tejto štúdie vzbudzuje pozornosť – nachádzajú sa v ňom totiž dve, pre dnešnú dobu pejoratívne znejúce, slovné spojenia, a to *mravne vadná* a *úchylná mládež*. Nejde však o účelové zneužívanie negatívne znejúcich výrazov, ale o odbornú terminológiu z medzivojnového Československa. Problematika *mravne vadnej mládeže* bola v skúmanom období pravidelne spracovávaná v rámci odborného periodika *Úchylná mládež*. Bol to časopis pre výskum a výchovu mládeže „*slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené*“. Vydával ho Spolek pro péči o slabomyslné v Prahe v rokoch 1925 až 1950 (od roku 1949 niesol časopis názov *Nápravná pedagogika*).² Založili a riadili ho

¹ Štúdiá vznikla s príspevom grantu UGA „Sociálna starostlivosť o deti a mládež na západo-slovensku v rokoch 1939 – 1945“.

² Bližšie pozri *Nápravná pedagogika: časopis pro pedagogické, zdravotní a sociální otázky mládeže vyžadující zvláštní péče. Pokračování revue Uchylná mládež a Paedagogické rozhledy*, roč. XXV, 1949.

profesor psychopatológie Karel Herfort³ (1871 – 1940) a školský inšpektor Josef Zeman⁴ (1867 – 1961). Z hľadiska dobovej klasifikácie predstavovala *mravne vadná* mládež popri telesne a mentálne hendikepovaných, nevidiacich a hluchonemých ďalšiu podskupinu *úchylnej* mládeže.⁵ Rovnako tak bola v skúmanom období nazývaná aj ako *abnormálna*⁶ či *zanedbaná*.⁷ Na úvod treba zmieniť, že *mravne vadnú* mládež by sme v súčasnosti nazvali problémovou mládežou. Išlo o osoby s rôznymi prejavmi sociálno-patologického a delikventného správania (príp. ich kombináciami), osoby, ktoré vyžadovali, podobne ako ostatné skupiny *úchylnej* mládeže, zvýšenú pozornosť a špeciálny pedagogický prístup.⁸ S tým súvisí aj využívanie špeciálnej pedagogiky,⁹ kto-

³ Karel Herfort (8. 8. 1871 – 29. 3. 1940) bol zakladateľom českej detskej psychiatrie a profesorom psychopatológie detského veku. Počas svojho života vydal niekoľko monografií ako napr. *Biologie a biopathologie mravně vadného dítěte* (1928), *Degenerační vliv alkoholu na mládež* (1928), *Historický vývoj péče o slabomyslné u nás* (1930), *Dědičnost a puberta* (1934). Jeho články a spomienky zostavil v rámci jednej publikácie v roku 1940 Josef Kettner. Bližšie pozri KETTNER, Josef: *Prof. MUDr. Karel Herfort in memoriam: soubor článků a vzpomínek*. Praha : Spolek pro péči o slabomyslné, 1940. 76 s. O práci Karla Herforta tiež vypovedá diplomová práca KAMENÍKOVÁ, Šárka: *Péče o slabomyslné na konci 19. a počátku 20. století a význam Karla Herforta* (diplomová práca). Brno : Masarykova univerzita v Brne, 2006. 107 s.

⁴ Josef Zeman (14. 10. 1867 – 12. 3. 1961) bol špeciálny pedagóg a ústredný inšpektor Ministerstva školstva a národnej osvety pri referáte pre úchylnú mládež. Bol zakladateľom a predsedom Spolku učiteľů a přátel mládeže mravně vadné, rovnako založil Spoločnosť splepeckého muzea. Naplno sa tak venoval rozvoju špeciálneho školstva. HRIŇOVÁ, Denisa: *Problémová mládež v českých zemích v 1. polovině 20. století aneb mládež „mravně vadná“* (diplomová práca). Praha : Univerzita Karlova v Prahe, 2008, s. 181.

⁵ Pozri tiež MAUER, Jan: *Pedopathologie a nápravná pedagogika*. In: *Úchylná mládež*. tom. X, vol. 2 – 3, 1934, s. 51.

⁶ Podľa dobovej definície patrili medzi *abnormálne* deti telesne, mentálne hendikepované a mravne abnormálne (psychopatické, kriminálne). Vo svojej podstate tak vyznieva klasifikácia *úchylnej* a *abnormálnej* mládeže identicky. GAŇO, Viliam: *O potrebe zemského spolku pre pečivosť o slabomyselných na Slovensku*. In: *Úchylná mládež*. tom. VIII, vol. 5 – 6, 1932, s. 89.

⁷ Označovanie problémovej mládeže v období medzivojnového Československa je problém sám o sebe. Terminológia nebola jednotná. V publikáciách z rokov 1918 až 1939 sa môžeme stretnúť hneď s niekoľkými využívanými adjektívami – mládež *zanedbaná*, *mravne vadná*, *mravne úchylná*, *úchylná* či *abnormálna*. Pre bližšiu dobovú klasifikáciu *zanedbanej* mládeže pozri: TŮMA, Antonín: *Ke snahám o zlepšení výchovy mládeže zanedbané*. In: *Sociální revue*. tom. II, 1921, s. 11 – 16; TŮMA, Antonín: *Právní základy sociální péče o mládež v Republice Československé*. Praha : Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925. 267 s.; *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931. Díl II*. Praha : Státní úřad statistický, 1937. 157 s. O *zanedbanej* mládeži písala RIGOVÁ, Viktoriia: *Sonda do sociální starostlivosti o mládež v Československu so zreteľom na mládež zanedbanú (1918 – 1938)*. In: *Študentská vedecká, odborná a umelecká činnosť. Zborník vedeckých prác*. Zost. M. Hetényi. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2019, s. 230 – 246.

⁸ Po roku 1945 bolo pomenovanie „mládež mravne vadná“ nahradené označením „obťažnĕ vychovateľná mládež“. Bližšie pozri KALIBÁN, Václav: *Obtížně vychovatelná mládež : k pojmu, etiologii a prevenci*. Praha : Univerzita Karlova, 1969, s. 14 – 15.

rá je relatívne mladým vedným odborom a v rokoch 1925 – 1934 sa ešte len začali formovať jej základy. V medzivojnovom období sa na území Slovenska čoraz intenzívnejšie prejavoval vplyv českých odborníkov. Predovšetkým šlo o vyššie zmienených K. Herforta a J. Zemana. Ako zhodnotil Viktor Lechta, práve oni „významnou mierou determinovali ďalší rozvoj slovenskej špeciálnej pedagogiky vrátane vedeckej terminológie a celkového konštituovania špeciálnej pedagogiky ako vedy“.¹⁰ Práve Josef Zeman bol veľmi nápomocný pri budovaní špeciálnej pedagogiky ako odboru na Slovensku, pričom za jej zakladateľa je považovaný Viliam Gaňo (1893 – 1966).¹¹ V období medzivojnového Československa sa špeciálna pedagogika nazývala pedopatológia. Praktická náuka o výchove úchylných detí sa nazývala nápravná pedagogika.¹²

⁹ Špeciálna pedagogika ako vedný odbor existuje dodnes. Rozumie sa pod ňou „vedná oblasť v sústave pedagogických vied, ktorá sa zaoberá teóriou a praxou výchovy, edukácie (...) detí, mládeže a dospelých vyžadujúcich špeciálnu starostlivosť z dôvodu mentálneho, senzorického, somatického postihnutia alebo narušených komunikačných schopností, či psychosomatického narušenia, alebo z dôvodu iných špecifických daností, porúch učenia, správania. Môžu sa sem zaradiť aj jedinci s výnimočným nadaním a talentom či inými špecifickými potrebami“. VAŠEK, Štefan: *Základy špeciálnej pedagogiky*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2005, s. 8. V oblasti špeciálnej pedagogiky vrátane problémových detí a mládeže vo výraznejšej miere publikuje vydavateľstvo Grada, napr. NAVRÁTIL, Stanislav – MATTIOLI, Jan: *Problémové chování dětí a mládeže. Jak mu předcházet, jak ho eliminovat*. Praha : Grada publishing, 2011; SLOWÍK, Josef: *Speciální pedagogika* (druhé vydanie). Praha : Grada publishing, 2016; MÜLLER, Oldřich (zost.) a kol.: *Terapie ve speciální pedagogice* (druhé vydanie). Praha : Grada publishing, 2014; MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže* (druhé vydanie). Praha : Grada publishing, 2015. Problémovými skupinami mládeže sa v súčasnosti zaoberá ďalšia z pedagogických vied – sociálna pedagogika. Ide o ešte mladší odbor ako špeciálna pedagogika. Pred rokom 1989 sa sociálna pedagogika na Slovensku rozvíjala len v rámci Ústavu experimentálnej pedagogiky SAV v Bratislave. Jej základy boli položené profesorom Ondrejom Balážom koncom 70. rokov 20. storočia. HRONCOVÁ, Jolana: *História a súčasnosť sociálnej pedagogiky v kontexte „Banskobystrickej školy“*. In: *Sociální pedagogika*. tom. 6, vol. 2, 2018, s. 66 – 70. Rovnako to bolo aj v prípade českých krajín, kedy sa o sociálnu pedagogiku ako vednú disciplínu začal intenzívnejšie prejavovať záujem až od 90. rokov 20. storočia. SVOBODA, Zdeněk: *Sociální pedagogika*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 3.

¹⁰ LECHTA, Viktor: *Konštituovanie špeciálnopedagogickej teórie a praxe*. In: *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Zost. B. Kudláčová, Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2016, s. 167.

¹¹ Vilam Gaňo (1893 – 1966) bol zakladateľom špeciálnej pedagogiky na Slovensku i zakladateľom vysokoškolského štúdia špeciálnej pedagogiky. Pracoval ako výskumný a poradenský pracovník vo Výskumnom ústave pedagogickom v Bratislave, bol spoluzakladateľom špeciálnych škôl, tiež Zemského spolku pre starostlivosť o slabomyseľných na Slovensku. Napísal napr. *Úvod do liečebnej pedagogiky* (1940), *Malá náuka o vzdelávaní hluchonemých* (1943) či *Materiál k dejinám špeciálnych škôl na Slovensku* (1961). Bližšie pozri LECHTA, V.: *Konštituovanie špeciálnopedagogickej teórie a praxe*, s. 164 – 171.

¹² „*Pedopathologie jest teoretická věda o dětech úchylných...*“ MAUER, J.: *Pedopathologie a nápravná pedagogika*, s. 51.

Cieľom štúdie je zhromaždiť články z periodika *Úchylná mládež* z prvého desaťročia jeho existencie (1925 – 1934)¹³ venujúce sa *mravne vadnej* mládeži a spracovať ich obsah s primárnou úlohou vymedziť a lepšie pochopiť „fenomén“ problémovej mládeže v medzivojnovom období. Prostredníctvom štúdia, analýzy a komparácie jednotlivých textov sa snažíme definovať tieto osoby, priblížiť, kto patril pod toto v súčasnosti pejoratívne znejúce slovné spojenie, prečo sa stávali problémovými, ako sa k nim malo pristupovať, ako mali byť vychovávané, a ako mal byť ich počet eliminovaný. To všetko na pozadí vtedajšej hospodárskej a sociálnej situácie s využitím dobovej i dnešnej odbornej literatúry. Rovnako je cieľom poukázať aj na konkrétne osudy mládeže zaznamenané na stránkach časopisu, ktoré zastupujú tzv. malé dejiny, s cieľom získať konkrétnejší – plastickejší – obraz o tejto mládeži. Poodhaľujeme tak osudy obyčajných ľudí z rokov 1925 – 1934, ktorí pri historickom výskume nemôžu byť opomínaní, a na ktorých sa najvýraznejšie prejavili dôsledky Veľkej vojny.

Fenomén problémovej mládeže nebol doposiaľ slovenskými historikmi z hľadiska sociálnych dejín podrobnejšie spracovaný. Témy mravne ohrozenej a kriminálnej mládeže¹⁴ sa v rámci sondážnych výskumov dotkli Anna Falisová v štúdiu *Odvrátená stránka života mládeže v medzivojnovom období*¹⁵ a Miriam Laclavíková s Adrianou Švecovou v knihe *Dieťa medzivojnového Slovenska – podkapitola 4.4 Starostlivosť o mravne ohrozenú a kriminálnu mládež*. Deťom a mládeži v rokoch 1918 – 1945, nie však vyslovene problémovým skupinám, sa venovala aj Ivana Šuhajdová.¹⁶ Spomínané autorky navyše nepracovali s odborným periodikom *Úchylná mládež*. Spracovanie tejto témy doposiaľ nenašlo výraznejší priestor ani v českej historiografii. Oblasť problémovej mládeže v českých krajinách v prvej polovici 20. storočia sa venovala Denisa Hriňová v diplomovej práci z roku

¹³ Vzhľadom na rozsah štúdie bol výber použitých článkov časopisu *Úchylná mládež* určený rokmi 1925 – 1934, pričom na bližšiu klasifikáciu mládeže sa ukázal ako postačujúci.

¹⁴ O kriminálnej mládeži v súčasnosti vychádzajú publikácie i odborné štúdie, no ich exkurz do minulosti je minimálny. Napr. SEJČOVÁ, Luboslava: *Deti, mládež a delikvencia*. Bratislava : Album, 2002. 290 s.; MORAVCOVÁ, Eva – PODANÁ, Zuzana – BURIÁNEK, Jiří a kol.: *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. Praha : Triton, 2015. 232 s.; MATOUŠEK, Oldřich – KROFTOVÁ, Andrea: *Mládež a delikvence. Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Praha : Portál, 2011. 336 s.

¹⁵ Bližšie pozri FALISOVÁ, Anna: *Odvrátená stránka života mládeže v medzivojnovom období*. In: *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. zost. J. Rogul'ová, Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Garamond, 2009, s. 175 – 184.

¹⁶ ŠUHAJDOVÁ, Ivana: *Sociálno-výchovné otázky detí a mládeže*. In: *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Zost. B. Kudláčová, Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, 2016, s. 368 – 389.

2008.¹⁷ Pedagogické hľadisko v medzivojnovom období sledovala Michaela Valová v diplomovej práci *Speciální pedagogika v meziválečném období*.¹⁸ Ide však o nepublikované práce. Delikventnou mládežou v skoršom období 1. svetovej vojny sa zaoberala Martina Halířová v štúdiu *Každodenní život dětí a problematika delikvence za první světové války*.¹⁹ V Spojených štátoch amerických vyšla v roku 2018 publikácia zachytávajúca delikventnú mládež a zároveň aj medzivojnové obdobie – *Criminal Children: Researching Juvenile Offenders 1820 – 1920*.²⁰

Pri spracovávaní tejto problematiky sú nápomocné práce z oblasti špeciálnej pedagogiky a jej dejín – napr. publikácia od Antonína Komendu *Sociální deviance: historická východiska a základní teoretické přístupy*²¹ či štúdia Viktora Lechtu so zameraním na dejiny špeciálnej pedagogiky v československom priestore *Konstituování speciálnopedagogické teorie a praxe*.²² Treba však upozorniť, že cieľom predloženej štúdie nie je sledovať dejiny pedagogiky.

Netreba zabúdať, že predmetné články periodika *Úchylná mládež* vychádzali v období prvej Československej republiky, ktoré vo všeobecnosti predstavovalo éru, kedy dochádzalo k rozvoju sociálnej starostlivosti na jej verejnoprávnej aj dobrovoľnej (súkromnej) úrovni,²³ éru, kedy sa v Európe začínala formovať rodinná politika, aj keď ešte nebola bežnou

¹⁷ HRIŇOVÁ, D.: *Problémová mládež v českých zemích v 1. polovině 20. století aneb mládež „mravně vadná“*, 195 s.

¹⁸ VALOVÁ, Michaela: *Speciální pedagogika v meziválečném období. K obrazu speciální pedagogiky v časopise Úchylná mládež v letech 1925 – 1938* (diplomová práca). Brno : Masarykova univerzita v Brne, 2006. 83 s.

¹⁹ HALÍŘOVÁ, Martina: *Každodenní život dětí a problematika delikvence za prví světové války*. In: *Studia Historica Nitriensia*. tom. 19, vol. 2, 2015, s. 247 – 252.

²⁰ WATKINS, Emma – GODFREY, Barry: *Criminal Children: Researching Juvenile Offenders 1820–1920*. Havertown, PA : Pen & Sword Family History, 2018. 168 s. Pre zmenu anglická historiografia obsiahla kriminálnikov vo viktoriánskom Anglicku – DUCKWORTH, Jeannie: *Fagin's Children. Criminal Children in Victorian England*. London : Bloomsbury Academic, 2003. 276 s.

²¹ KOMENDA, Antonín: *Sociální deviance : historická východiska a základní teoretické přístupy*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999. 313 s.

²² LECHTA, V.: *Konstituování speciálnopedagogické teorie a praxe*, s. 159 – 176.

²³ O verejnoprávnej a dobrovoľnej sociálnej starostlivosti sa zmienil aj Antonín Tůma vo svojej publikácii z roku 1920. TŮMA, Antonín: *K nové úpravě sociální péče o mládež*. Praha : Sociální revue, 1920. 23 s. Historici Jakub Rákosník a Igor Tomeš píšu z hľadiska starostlivosti o chudobných a ľudí potrebujúcich sociálnu pomoc a ochranu o dvoch líniiach – verejnoprávnej (chudobinskej) starostlivosti, neskôr označovanej ako sociálna starostlivosť, a súkromnoprávnej ochrane – činnosti rôznych charitatívnych dobrovoľných organizácií. Okrem toho upozornili na skutočnosť, že striktné delenie medzi týmito dvomi líniami nefungovalo. Mnohé organizácie boli polooficiálne. To znamenalo, že vo svojej podstate boli filantropickými spolkami, no získavali subvencie od štátu a plnili rôzne úlohy, ktoré nedokázal zabezpečiť štát. Týmto spôsobom fungovali napr. Okresné pečlivosti o mládež či Masarykova liga proti tuberkulóze. RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor et al.: *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918 – 1992*. Praha : Auditorium, 2012, s. 366 – 367.

súčasťou dobového terminologického slovníka.²⁴ Išlo o obdobie, v ktorom sociálna starostlivosť prestávala byť prejavom milosrdenstva a stávala sa organizovanou a spravodlivou. Cieľ výchovy súdobej mládeže bol postavený na troch charakteristikách – vychovať zdravého, vzdelaného a umraveného človeka.²⁵ Ako napísal Jindřich Janeček v článku *Mladiství zločinci a jejich převýchova: „Výchova a převýchova jest heslem dnešní doby.“*²⁶

Mládež mravne vadná – kto to bol?

Už v prvom publikovanom ročníku nájdeme článok zaoberajúci sa špeciálne mravne vadnou mládežou. *Mravne vadnými* sa stávali osoby „mající sklon (vlohy) ku špatnosti“, tiež osoby, ktoré žili v zlom sociálnom a mravnom prostredí. Nevhodné prostredie pramenilo predovšetkým z vojnových pomerov a zložitej povojnovej hospodársko-sociálnej situácie. Ľudia v zázemí naplno pocítili, čo je to nedostatok.²⁷ Vojnový stav spôsoboval ako materiálnu, tak aj psychickú depriváciu mládeže. Najvýraznejšími problémami detí počas Veľkej vojny bolo zhoršenie životnej úrovne a neprítomnosť otca ako živiteľa a autority v rodine.²⁸ Nešlo len o hospodársky úpadok, ale spoločnosť zažívala aj mravnú, morálnu krízu a krízu rodinného života s veľkým dopadom²⁹ práve na najzraniteľnejšiu časť spoločnosti – deti a mládež.³⁰ Okrem odvodu otcov komplikovala ro-

²⁴ Slovné spojenie rodinná politika sa v medzivojnovom období vyskytovalo len zriedka – napr. v roku 1928 napísal Jaroslav Janovský článok s názvom „*Rodinná politika a sociální péče v Československu*“. Bližšie pozri RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918 – 1989*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 18 – 19.

²⁵ HLAVÁČKA, Milan – CIBULKA, Pavel et al.: *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781 – 1939. Ideje, legislativa, instituce*. Praha : HU AV ČR, 2015, s. 91 – 93.

²⁶ JANEČEK, Jindřich: *Mladiství zločinci a jejich převýchova*. In: *Úchylná mládež*. tom. V, vol. 1 – 2, 1929, s. 31.

²⁷ Nedostatok bežne potrebných vecí vplýval podľa Schneidera aj na psychiku ľudí: „*Následkem neustálého shánění potravin, za které se člověk zbavoval posledního, neustálé dožebravání a prošení počalo člověku hořknouti, člověk odkládal stranou různé ohledy a snažil se opatřiti si potřebné bez zřetele na cokoli v a kohokoliv.*“ SCHNEIDER, Jan: *Mravně vadní*. In: *Úchylná mládež*. tom. I, vol. 2, 1925, s. 85.

²⁸ O dopadoch 1. svetovej vojny na život detí pozri bližšie DUDEKOVÁ-KOVÁČOVÁ, Gabriela: *Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2019, s. 243 – 267; DUDEKOVÁ, Gabriela: *Stratégie prežitia v mimoriadnej situácii. Vplyv Veľkej vojny na rodinu na území Slovenska*. In: *Forum historiae*. tom. 3, vol. 1, 2009, s. 19 – 37. Z českého prostredia možno spomenúť: LENDEROVÁ, Milena – HALÍŘOVÁ, Martina – JIRÁNEK, Tomáš: *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918*. Praha : Paseka, 2015. 300 s.; LENDEROVÁ, Milena: *První světová válka a městské děti*. In: *Theatrum historiae*. 16, 2015, s. 213 – 228.

²⁹ PŘÍHODA, Václav: *Význam a metody kolektivní výchovy*. In: *Úchylná mládež*. tom. X, vol. 5 – 6, 1935, s. 139.

³⁰ RÁKOSNÍK J. – ŠUSTROVÁ R.: *Rodina v zájmu státu*, s. 6. Základné informácie o sociálnej starostlivosti po vzniku ČSR pozri tiež FALISOVÁ, Anna: *Medzivojnové Slovensko z pohľadu zdravotného a sociálneho*. In: *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Zost. M.

dinný život aj zaneprázdnenosť matiek. Tie museli čeliť všetkým povinnostiam a starostiam každodenného života – „až zbyly holé zdi a v nich žena a deti v roztrhaných šatech, spíci na zemi schoulené v klubko, aby se zadýchaly a přikryly hadry, které nebylo lze za nic vyměnití“.³¹

Povojnové obdobie a situácia v uliciach odryli ďalšie hrôzy spôsobené vojnou. Mnohí sa neskôr utiekali ku krádežiam a nečestnému získavaniu príjmov a potravín. Deťom chýbal dozor – „Doma bylo пусто a nevlídno a šlo se proto na ulice.“ Tak sa z detí stávali tuláci a žobráci. Žobranie sa pre ne postupne stalo „remeslom“ a ulice boli plné žobrakov (nielen detských). Deti sa stávali vtieravými, vykrikovali rôzne srdcervúce heslá ako napríklad: „Zabili nám tatínka!“ alebo „Maminka umírá hladem!“³² Výnimkou nebolo ani žobranie telesne hendikepovaných, ktorí vzbudzovali ľútosť a vedeli vyžobrať viac peňazí. Tak sa stávalo, že rodičia odišli zo svojho zamestnania a nechali sa živiť hendikepovaným deťat'om. Jan Schneider, vedúci oddelenia sociálnej starostlivosti pri policajnom riaditeľstve v Prahe, bližšie konkretizoval nevyhovujúce rodinno-sociálne prostredie detí,³³ ktoré potom smerovalo k mravnému úpadku. Písal o nedostatku dozoru nad deťmi a ľahostajnosti rodičov (pestúnov), finančných problémoch rodín či o rozpadnutých rodinách (rozchod rodičov, otec v zajatí, smrť niektorého z rodičov, choroby, prítomný alkohol či hazardné hry).³⁴ Tieto príčiny sa naplno potvrdili, keď boli na jar roku 1919 všetky školy v pražskom policajnom obvode vyzvané, aby našli *mravne vadné* deti. Mali zistiť, v akých pomeroch tieto deti žili a objasniť, v čom spočívala ich zanedbanosť. Školské správy, s ktorými Schneider pracoval, ukázali, že

Zemko – V. Bystrický, Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2004, s. 365 – 416; FALISOVÁ, Anna: Spoločnosť a jej premeny v medzivojnovom období. Sféra sociálnej starostlivosti. In: *Slovensko v 20. storočí (3. zväzok). V medzivojnovom Československu : 1918 – 1939*. Zost. B. Ferenčuhová – M. Zemko, Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2012, s. 114 – 126; TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHA, Branislav: Inštitucionalizácia sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku v 20. a 30. rokoch 20. storočia. In: *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska*. Zost. I. Fialová – D. Tvrdoňová, Bratislava : Slovenský národný archív, 2013, s. 436 – 445.

³¹ SCHNEIDER, J.: Mravně vadní, s. 85. „Ženy boli nútené nahradiť mužskú prácu v domácom hospodárstve a nastúpiť ako rezervoár pracovných síl aj do dovtedy typicky mužských profesií.“ Masívne nasadenie žien do práce bolo propagandou interpretované ako služba vlasti – rovnocenná služba ako vojenská povinnosť mužov. Ženy častokrát prevzali úlohu živateľa rodiny, zvýšil sa ich ekonomický význam, a tak narástli aj rozhodovacie právomoci i autorita žien v rámci rodiny. O premene postavenia žien a rodiny počas 1. svetovej vojny bližšie pozri DUDEKOVÁ, G.: Stratégie prežitia v mimoriadnej situácii, s. 22 – 28.

³² SCHNEIDER, J.: Mravně vadní, s. 88.

³³ „... otec na vojně, nevlastní matka vyhnala děti z domova a ty potloukaly se, živily se krádežemi, zvláště krádeží uhlí, a přespávaly celou zimu v truhlách...“ SCHNEIDER, J.: Mravně vadní, s. 89.

³⁴ SCHNEIDER, J.: Mravně vadní, s. 85 – 89.

výrazne väčšie zastúpenie medzi *mravne vadnými* mali chlapci (408 chlapcov a 242 dievčat). Najväčší počet pochádzal z periférie a obvodov s veľkým výskytom chudobných sociálnych vrstiev. Až 92% detí navštevovalo obecnú školu a len 8% meštianku. Markantne vyšší počet mladších detí si Schneider vysvetľoval tým, že staršie deti neboli tak „*strženy*“, resp. pohltené vtedajšími pomermi.³⁵ Autor sledoval aj ďalší vývoj *mravne vadných* v pražskom obvode. Pozitívne zmeny a náprava boli zaznamenané v tých prípadoch, kde mravné spustnutie vychádzalo zo zlých sociálnych pomerov vyplývajúcich z vojnového a povojnového stavu. Ergo – zlepšila sa sociálna situácia rodín, zlepšilo sa aj správanie mládeže. Vidíme tak priamu súvislosť medzi sociálnym statusom a mravným spustnutím. Zlé výsledky sa ukázali u mládeže, v prípade ktorej bolo mravné spustnutie veľmi rozvinuté („*příliš pokročilo*“) alebo bolo zapríčinené inými faktormi. Medzi takéto faktory patrili: alkohol, telesné alebo duševné vady a nepriaznivé bytové pomery.³⁶ Článok priblížil aj konkrétne prípady pražských detí označených ako *mravne vadné*:

a.) *„Nemanželská dcera pradleny, duševne zaostalá, navštevovala pomocnou triedu. Skrofulosní, trpí hnisavým zánětem kostí. Výchova úplně zanedbaná. Matka sama ji posílala na krádeže, nepřinesla-li ničeho, byla bita. Umístěna v léčebném ústavu, stav její se zlepšil, takže mohla nastoupiti službu na venkově.“*³⁷

b.) *„Otec od počátku války na vojně, matka pracuje celý den za 80 Kč týdně. Tři děti. Dvě mladší ponechány nejstarší sestře, která je tulačkou a zlodějkou. Ta také Josefa brala s sebou na krádeže, ponejvíce kapesní. R 1919 vloupal se do železničního vagonu, v r. 1922 odsouzen na dva měsíce do těžkého žaláře. Opíjel se. V červnu 1923 dodán do vychovatelny, odkud v říjnu 1923 uprchl. Dopouštěl se opět krádeží, v únoru 1924 vrácen do ústavu.“*

c.) *Otec zemřel v r. 1917, matka posluhuje. Byt je velice špinavý, zanedbaný, neuklizený. Děti nemají dohledu ani výchovy (...) Hoch poměry těmi trpí. Velice nadaný, nejlepší žák z třídy, zanedbává školu, po tři roky ukázal se ve škole jen občas, učil se špatně a propadal. Tři roky byl ve čtvrté třídě, tu také vychodil.“*³⁸

Profesor a významný pedagóg Otakar Chlup písal o troch vonkajších príčinách *mravne vadných* – hospodárske, sociálne a rodinné.³⁹ Vo vše-

³⁵ SCHNEIDER, J.: *Mravně vadní*, s. 87.

³⁶ SCHNEIDER, Jan: *Mravně vadní (Pokračování)*. In: *Úchylná mládež*. tom. I, vol. 3, 1925, s. 129.

³⁷ SCHNEIDER, J.: *Mravně vadní (Pokračování)*, s. 130.

³⁸ SCHNEIDER, J.: *Mravně vadní (Pokračování)*, s. 131.

³⁹ V súčasnosti sú taktiež za dôvody vzniku (výskytu) porúch správania mládeže považované sociálne, ekonomické, politické, ale tiež kultúrne vplyvy i osobnostné faktory. Vznik

obecnosti môžeme povedať, že tieto príčiny sa nevyvíjali nezávisle od seba, ale spolu viac či menej súviseli. Zlé rodinné prostredie v podobe ľahostajných rodičov a nedostatočnej výchovy mohlo súvisieť so zlou hospodárskou situáciou, keď rodičia neboli doma, pretože pracovali alebo sa snažili získať peniaze žobraním, prípadne nedokázali zabezpečiť riadnu výchovu kvôli tzv. sociálnym chorobám (napr. tuberkulóze) či prostituovaniu matky. Práve rodinné prostredie bolo dôležité vo vývoji – smerovaní – správania mládeže. Prevýchova tejto mládeže bola založená na správnej diagnóze, v čom mali zohrávať hlavnú úlohu lekári (pedopatológovia).⁴⁰

Podrobne sa o *mravne vadnej* mládeži vyjadril zakladateľ českej sociálnej pedagogiky Alois Zikmund.⁴¹ Môžeme ho vnímať ako veľkého odborníka na *mravne vadnú* mládež. Poznal ju aj z praxe, nakoľko pracoval vo výchovnom ústave v Opatovicích. Pravidelne tiež publikoval články v periodiku *Úchylná mládež*. Podľa Zikmunda sa *mravná vadnosť* prejavovala narušeným duševným životom, antisociálnym správaním a niekedy aj telesným schátraním. Poruchy duševného života sa prejavovali slabosťou vôle (nedokázali sa ovládať), nedostatkom rozvahy a predovšetkým nedisponovali dostatočným mravným cítením, teda nedokázali rozlíšiť, čo je vhodné a slušné. Nápravná výchova (pedagogika), ktorú táto mládež podstupovala v ústavoch, sa mala venovať všetkým zmieneným nedostatkom.⁴² Mravný cit dal Zikmund do spojitosti s kriminálnymi činmi mládeže. Mladistvý konal bez rozmyslu a neuvedomoval si dôsled-

poruchy správania je zložitý problém, ktorý nie je výsledkom jednoduchých a izolovaných vplyvov. V súčasnosti patrí medzi časté prejavy sociálno-patologického správania mládeže fajčenie, konzumovanie alkoholu a ľahkých drog, vôbec drogová závislosť, prejavy násilia, hranie hracích automatov, záškoláctvo, rozširovanie extrémistických a náboženských siekt, šikanovanie, vandalizmus. Slovenská republika si zakladá na prevencii voči sociálno-patologickému správaniu. Dôležitú – primárnu úlohu zohrávajú projekty zamerané na formovanie vzťahu k zdravému životnému štýlu, ochrane telesného a duševného zdravia, odstraňovanie zdraviu škodlivých vplyvov a prevenciu rizikového správania. Medzi rizikové správanie patrí vyššie zmienené násilie, šikanovanie, záškoláctvo, drogová závislosť, agresivita, delikvencia, prejavy extrémizmu, terorizmu či obchodovanie s ľuďmi, taktiež programy na podporu zdravého životného štýlu, zlepšenie psychosociálnej klímy a podporu duševného zdravia. Bližšie pozri: <https://www.minedu.sk/8012-sk/prevenicia-socialno-patologických-javov/> [prístup 7. 6. 2020]. <https://www.cpppap.sk/data/Koncepcia%20prevencie.pdf>. [prístup 7. 6. 2020].

⁴⁰ CHLUP, Otakar: K otázke mravných úchylek mládeže. In: *Úchylná mládež*. tom. X, vol. 1 – 2, 1935, s. 20 – 22.

⁴¹ O Aloisovi Zikmundovi ako zakladateľovi českej sociálnej pedagogiky (etopédie) bližšie pozri MOUCHA, Zdeněk: *Alois Zikmund – život, dílo a pedagogický odkaz zakladatele české sociální pedagogiky*. Dostupné na internete: <http://dspace.specpeda.cz/bitstream/handle/0/1307/38-49.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [prístup 7. 6. 2020].

⁴² ZIKMUND, Alois: Problémy praxe ve vychovatelně. In: *Úchylná mládež*. tom. VI, vol. 5 – 6, 1930, s. 133.

ky svojho konania. Rozsah svojho činu si uvedomil až neskôr alebo pri ďalšej krádeži: „*Je-li v ohni, je mu vše jedno, teprve po činu nahlíží svou chybu*“.⁴³ Nedostatočná výchova, ľahostajnosť voči mravným zásadám, potulovanie viedlo mládež k ľahostajnosti voči svojej budúcej existencii. Práve zbavenie týchto osôb mravnej ľahostajnosti bolo kľúčovou úlohou výchovy. Vypestovať v nich cit pre to, čo je a čo nie je dobré, slušné či protizákonné. Pre dobrý vývoj citového života bol dôležitý dostatok citových zážitkov. Zneváženie a ignorovanie mravných zásad bolo dané do súvislosti s predchádzajúcim vojnovým stavom a zle chápanou občianskou slobodou po roku 1918. Prejavovalo sa v „odhodení starých dobrých mravov“ i v túžbe po pôžitkárstve.⁴⁴

V rovnakom roku ako Zikmund publikoval článok v periodiku *Úchylná mládež* mu vyšla aj samostatná publikácia s názvom *Mládež mravně vadná*, ktorú nemožno opomenúť, aj keď len v krátkosti. V tejto knihe rozobral problematiku *mravne vadnej* mládeže komplexnejšie a podrobnejšie. Samozrejme, jej definovanie bolo stále rovnaké. Zikmund rozvinul príčiny *mravnej vadnosti*, nakoľko zistenie, prečo dotýčny mravne klesol, považoval za veľmi dôležité. Nepísal len o zlom sociálnom a rodinnom prostredí či nedostatočnej výchove, ale aj o vrodených predispozíciách. Stanovil tak tri druhy príčin:

1. vnútorné (vlohy a dedičnosť⁴⁵ vrátane niektorých chorôb);
2. vonkajšie (vplyv prostredia);
3. zlý vývoj charakteru, ktorý spôsobili zlé skúsenosti a sklamanie mládeže.⁴⁶

Podľa Zikmunda boli súčasťou *mravne vadnej* mládeže aj osoby označované ako asociálni psychopati. Zikmund uviedol, že práve psychopati tvorili výraznú časť *mravne vadnej* mládeže. Tieto osoby vykazovali rôz-

⁴³ ZIKMUND, A.: Problémy praxe ve vychovatelně, s. 134.

⁴⁴ ZIKMUND, A.: Problémy praxe ve vychovatelně, s. 134 a 150.

⁴⁵ „*Že mravní vady přecházejí s rodičů na děti i na vnuky, o tom názorně poučují rodokmeny. V rodokmenech nacházíme, že ta neb ona mravní vada se u některých členů rodu nacházela, i když ostatní členové toho rodu zůstali mravních vad ušetřeni. A v praxi ústavní setkáváme se s případy, kde jak děti tak i rodiče jejich ve věku dospívajícím byli v ústavěch výchovných.*“ ZIKMUND, Alois: *Mládež mravně vadná*. Praha : nákladem Spolku učitelů a přátel dětí mravně vadných, 1930, s. 24.

⁴⁶ Za *mravne vadné* považoval osoby, u ktorých vývoj mravného citu a vôle neprebehol harmonicky, ale mal úchylný priebeh. Úlohou výchovy *mravne vadnej* mládeže bolo vzdelávať ich v mravnej citlivosti – ujasňovať ich zvrátené mravné a sociálne predstavy, budiť v nich zmysel a porozumenie pre sociálne hodnoty. Podľa závažnosti sa ich výchova mala opierať o pedagogiku alebo o psychiatrickú liečbu. Mravné predstavy tejto mládeže boli narušené, v dôsledku nesprávnej výchovy falošné. Chýbala jej vôľa a schopnosť usúdiť, čo je a čo nie je správne či zákonné. Kľúčovú úlohu zohrávalo rodinné prostredie, pretože pokiaľ dieťa nemalo zdravé rodinné prostredie, mohli sa jeho poruchy duševnej rovnováhy ľahko stať trvalými. Bližšie pozri ZIKMUND, A.: *Mládež mravně vadná*. 160 s.

ne povahy a kombinácie vlastností, napr. výbušnosť, bezcitnosť, ľahkomyselnosť či excentrickosť. Chýbal im súcit, ľútosť a nemali zmysel pre česť. Prevýchova týchto osôb umiestňovaných do výchovných zariadení bola o to náročnejšia. Boli považované za ťažko vychovateľné až nevychovateľné, zároveň za osoby nebezpečné a nešťastné – „*Praktický vychovateľ ve svém optimismu, ve výchově vždy nutném, neztrácej trpělivosti a nevzdávej se svého úkolu, pomoci těmto nešťastníkům ani tehdy, když je tu jen malá jiskřička naděje na zlepšení aspoň částečné.*“⁴⁷

Mládež ako obeť absentujúcej výchovy v zlých sociálnych pomeroch upadala telesne, duševne, citovo aj mravne. V zmysle dikcie dobových textov mala spoločnosť v prípade potreby nahradiť nedostatočnú rodinnú výchovu.⁴⁸ Spoločnosť v zmysle sociálneho celku ovplyvňovala vtedajšia sociálna politika. Tá nezabúdala ani na mládež. Z inštitucionálneho hľadiska možno tvrdiť, že vznik Československa a nastolený demokratický režim priali rozvoju sociálnej starostlivosti o mládež – vrátane tej *mravne vadnej*. Ako ústredný orgán vzniklo, aj keď spočiatku veľmi skromné, ministerstvo sociálnej starostlivosti (ďalej MSS).⁴⁹ Jeho poradným orgánom bol Sociálny ústav Republiky Československej.⁵⁰ Krátko po vzniku Československa vznikol v Bratislave podriadený orgán MSS *Inštruktorát sociálnej starostlivosti o mládež*. Na regionálnej úrovni sa formovali (na slovenskom území a v Podkarpatskej Rusi oneskorene) *Okresné pečlivosti o mládež*, v českých krajinách nazývané *Okresní péče o mládež* (ďalej OPM). Na dobrovoľnej báze začali OPM v českých krajinách vznikať už v roku 1904 (vtedy ešte nazývané *Okresní komise pro péči o mládež*). V roku 1908 sa stala ich zastrešujúcim orgánom *Česká zemská komise pro péči o mládež* – od roku 1933 *Zemské ústředí pečlivosti o mládež*.⁵¹ Na území Slovenska bolo *Zemské ústredie pečlivosti o mládež* zriadené až v roku 1930.⁵² Rovnako bolo koordinačným strediskom pre regionálne OPM, ktoré na území Slovenska vznikali od začiatku 20. rokov

⁴⁷ Na tému asociálnych psychopátov bližšie pozri ZIKMUND, Alois: Psychopati asociální. In: *Úchylná mládež*. tom. 4, vol. 5 – 6, 1928, s. 135 – 138.

⁴⁸ KOLLMANNOVÁ, Růžena: Péče o mladistvé provinilce. In: *Úchylná mládež*. tom. III, vol. 3 – 4, 1927, s. 89.

⁴⁹ Prvým ministrom MSS bol sociálny demokrat Lev Winter. Predĺženou rukou tohto ministerstva na Slovensku bol Referát sociálnej starostlivosti pri Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. Od roku 1921 sa nazýval ako Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti. TIŠLIAR P. – ŠPROCHA, B.: Inštitucionalizácia sociálnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku, s. 438.

⁵⁰ Bližšie pozri MOSNÝ, Peter et al.: *Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia*. 2. rozšírené vydanie, Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2014, s. 26.

⁵¹ RÁKOSNÍK J. – ŠUSTROVÁ, R.: *Rodina v zájmu státu*, s. 78.

⁵² Bližšie pozri LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana: *Diet'a medzivojnového Slovenska. Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa*. Praha : Leges, 2019, s. 121 – 125.

20. storočia.⁵³ Jednotlivé OPM pracovali na pomedzí verejnoprávnej sociálnej starostlivosti a dobrovoľnej (súkromnej) starostlivosti. Na ochranu mládeže, ktorá žila v mravne zlom prostredí, kde mohla byť navádzaná alebo náchylná k delikventnému správaniu vznikali pri niektorých OPM *Soudní odbory* a pri okresných súdoch *Úřadovny pro péči o mladistvé provinilce*. Prvá takáto úradovňa vznikla v roku 1918 v pražskom Novom Meste.⁵⁴ Tieto inštitúcie sa väčšmi rozšírili po prijatí zákona č. 48/1931 Zb. z. a n. *O trestním soudnictví nad mládeží*. Mali predstavovať „*jádro řešení problému péče o mládež provinilou*“.⁵⁵

Delikventná mládež ako súčasť mravne vadnej mládeže

Pevnou súčasťou (skupinou) *mravne vadnej mládeže* boli práve delikventi.⁵⁶ Detská delikvencia sa ako koncept objavila na prelome 18. a 19. storočia, pričom jej postupný nárast súvisí predovšetkým s industrializáciou, ktorá uvoľnila väzby v rodine. Taktiež 1. svetová vojna so svojimi dopadmi väčšmi upozornila na problém s protizákonným správaním nedospelých osôb.⁵⁷ Problém delikventného správania mládeže bol čoraz viac diskutovaný⁵⁸ a zamestnával ako odborníkov na trestné právo, tak pedagógov, pedopatológov a v neposlednom rade aj samotné rodiny. Úlohou vyššie spomínanej *Úřadovny pro péči o mladistvé provinilce* bolo prešetrenie rodinných pomerov delikventa po sociálnej, zdravotnej, výchovnej a mravnej stránke. Cieľom bolo zistiť, z akého konkrétneho dôvodu sa predmetná mladistvá osoba dopustila protizákonného konania. O individuálnu starostlivosť provinilcov sa starali dôverníci (osoby odborne vzdelané, ale aj dobrovoľníci). Tí videli veľké zastúpenie v rámci delikventnej mládeže v osobách mentálne zaostalých, zanedbaných a chudobných: „*Chudičkým svěřencům opatřuje důvěrnice*

⁵³ Bližšie vid' LACLAVÍKOVÁ M. – ŠVECOVÁ, A.: *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 125 – 140.

⁵⁴ Za jej založením stála *Česká zemské komise pro péči o mládež* a riadil ju odborník na trestné právo profesor Augustín Miřička. KOLLMANNOVÁ, R.: *Péče o mladistvé provinilce*, s. 89.

⁵⁵ NOVÝ, Vilém: Mladiství provinilci na Jihlavsku. In: *Úchýlná mládež*. tom. VIII, vol. 5 – 6, 1932, s. 105.

⁵⁶ Mladiství delikventi sú problémom aj v súčasnosti. Delikventné správanie i dnes patrí k prejavom sociálno-patologického správania, participujú na ňom vonkajšie (sociálne prostredie – rodina, škola) a vnútorné (osobnosť páchatel'a) príčiny. Pre viac informácií o tomto probléme v súčasnosti bližšie pozri HERETIK, Anton: *Forenzná psychológia pre psychologov, právnikov, lekárov a iné pomáhajúce profesie*. 2. doplnené vydanie, Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. 376 s.; WIRTZ, Zuzana: Kriminalita mládeže. In: *Sociálno-patologické javy a ich vplyv na život*. Zost. M. Hetteš – R. Matejovičová – O. Škorecová, Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, 2015, s. 34 – 39.

⁵⁷ HALÍŘOVÁ, M.: Každodenní život dětí a problematika delikvence za první světové války, s. 248 – 249.

⁵⁸ „*Problém zločinné mládeže rozvířuje stále víc a víc hladinu našeho života (...) Jest hroživým zjevem, že zločinnost mládeže v poslední době vzrůstá. To se pozoruje nejen u nás, ale i v cizině...*“ NOVÝ, V.: Mladiství provinilci na Jihlavsku, s. 105.

*odměnou za dobré chování oděv a obuv, urovnává často spory mezi svým chráněncem a zamestnávateľom, zakročuje ve prospěch chráněnce u společenstva živnostníků nebo u jiných korporací a úřadů, dopomáhá mu ke přijetí do léčebného ústavu nebo do prázdninové kolonie, pobízí jej k návštěvě učňovských besídek, veřejných vzdělávacích přednášek a pod.*⁵⁹

Za příčiny delikventného správania bola považovaná jednak mladíka nerozvážnosť, ale tiež, rovnako, ako v prípade celej skupiny *mravne vadnej* mládeže, zlý príklad okolia v podobe rodiny a kamarátov.⁶⁰ Delikventná mládež nedokázala rozlíšiť, čo je a čo nie je dobré a zákonné. *Mravne vadnej* mládeži totiž chýbali „*mravní představy*“, ktoré by bránili patologickému správaniu. Okrem posilňovania mravného citu mali byť city egoistické nahradené altruistickými. Veľký dôraz bol kladený na školu.⁶¹ Práve v školskom prostredí sa dieťa muselo prispôbiť kolektívu (spolužiakom), „*kde nutno mu krotiti své myšlenky a sklony, kde cvičí se i jeho mravní soudnost, vedoucí k soucitu tolik potřebnému mravně vadným a často k úplnému přetvoření jejich života citového*“.⁶² Avšak, deti školu nenavštevovali pravidelne, resp. vôbec, pričom autorita školy bývala podkopávaná aj samotnými rodičmi.⁶³ Podľa Zikmunda mohlo k neslušnému a nezákonnému správaniu navádzať aj čítanie pochybnej literatúry. Vo výchove mládeže, ktorá ešte úplne neklesla a bola „*len*“ mravne ohrozená bolo prospešné, ak sa príznaky zlého správania utlmili výchovnými prostriedkami už v zárodku.⁶⁴ Tieto osoby si potom vyžadovali väčšiu kontrolu a zvýšený dôraz na výchovu. Páchanie trestných činov medzi 14. až 18. rokom života sa dávalo do spojitosti so skutočnosťou, že tieto osoby prežili svoje útle detstvo počas vojny – v ťažkých životných pomeroch.⁶⁵ „*Nedostatek vědomí zodpovědnosti u*

⁵⁹ KOLLMANNOVÁ, R.: Péče o mladistvé provinilce, s. 89 – 90.

⁶⁰ KOLLMANNOVÁ, R.: Péče o mladistvé provinilce, s. 90. V rámci problematiky delikvencie a kriminality sa dnes hovorí o viacerých prístupoch a teóriách: biologickej, sociologickej a sociálno-psychologickej, psychologickkej či o polyetiologickom prístupe. Ich zmysel je však skôr historický a didaktický. Bližšie pozri HERETIK, A.: *Forenzná psychológia pre psychológov*, s. 55 – 70.

⁶¹ Napríklad aj v súčasnosti ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR financuje rozvojové projekty, medzi ktoré patrí projekt „Zdravie a bezpečnosť v školách“. Pre učiteľov dnes existujú metodické príručky i smernice MŠVVaŠ SR reagujúce na dnes páľčivé prejavy sociálno-patologického správania. Poučujú ich i usmerňujú, ako sa správať v prípade výskytu šikanovania, ako chrániť dieťa pred zanedbávaním či ako predchádzať násilnému extrémizmu. Sú voľne dostupné na internete. <https://www.minedu.sk/8012-sk/prevenicia-socialno-patologických-javov/> [prístup 31. 7. 2020].

⁶² ZIKMUND, Alois: Význam citového života ve výchově mravně vadných. In: *Úchylná mládež*. tom. II, vol. 9 – 10, 1926, s. 192.

⁶³ ZELENKA, B.: Příčiny úpadku mravního stavu a přestupnosti mládeže. In: *Úchylná mládež*. tom. IX, vol. 4 – 5, 1933, s. 31.

⁶⁴ ZIKMUND, A.: Význam citového života ve výchově mravně vadných, s. 193.

⁶⁵ ZELENKA, B.: Příčiny úpadku mravního stavu a přestupnosti mládeže, s. 30.

*vychovateľů i vychovávaných a z toho plynoucí špatný příklad, od nevinného mluvení nepravdy až po nejhroznější školu všech zločinů – válku, jakožto do nejmenších podrobností promyšlenou a organisovanou vysokou školu zločinnosti, organisovanou lidskou společností, která se po vystřízlivění hrozí důsledků.*⁶⁶

Mládež páchala predovšetkým delikty proti majetku. Najčastejšie šlo o krádeže.⁶⁷ Zločinnosť mládeže v 30. rokoch zhoršila veľká hospodárska kríza. Zvýšená nezamestnanosť buď predĺžila hlad a biedu rodín, alebo ich do nej opäť uvrhla. B. Zelenka sa v článku pre *Úchylnú mládež* zmienil aj o prípadoch, keď sa mládež účelovo dopúšťala rôznych zločinov: „*Vězení je podle některých úředních zpráv pro mladistvého delikventa často jedinou příležitostí, aby se nasytil.*“⁶⁸ Takéto prípady boli hlásené predovšetkým z Podkarpatskej Rusi. Kriminalita mládeže bola výraznejšia v priemyselných a chudobných horských častiach republiky, menej sa vyskytovala v poľnohospodárskych. Táto štatistika je logická, nakoľko v úrodných oblastiach sa ľahšie zabezpečovalo jedlo. Z krízy vyplynulo aj znižovanie životnej úrovne. Rodiny, vrátane mladistvých príslušníkov, sa s tým nedokázali vyrovnat' a snažili sa svoj štandard doceliť trestnou činnosťou. Zaujímavé je porovnanie vecí, ktoré boli odcudzované na západe a na východe republiky. V západnej časti boli krádeže skôr spojené s túžbou po zábave a s túžbou niečo vlastniť. Preto dievčatá kradli šaty a chlapci bicykle, gramofóny či víno. Na východe republiky mládež lákalo ovocie, tabak či králiky. Krádeže vyplývajúce

⁶⁶ JANEČEK, J.: Mladiství zločinci a jejich převýchova, s. 32.

⁶⁷ V štúdiu sa operuje predovšetkým so slovným spojením „delikventná mládež“ (z lat. delinquere – previniť sa, dopustiť sa chyby). Pojem delikvencia v podstate znamená porušovanie zákona. Delikvencia predstavuje širší pojem ako kriminalita, nakoľko zahŕňa aj činy inak trestné, ktoré spáchali osoby, ktoré ešte nie sú trestnoprávne zodpovedné kvôli veku či príčetnosti. Stále však ide o správanie, ktoré nie je v súlade s platnými právnymi normami, je nezákonné a protispoločenské. Pod delikventným správaním tak môžeme rozumieť širšiu škálu protizákonného správania – menej i viac závažné, teda od podpaľačstva až po vraždu. Netreba tiež zabúdať, že z hľadiska tripartície, resp. koncepcie delenia trestných činov podľa rakúskych (trestný zákonník č. 117/1852 r. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch) a uhorských právnych noriem (zák. čl. V/1878 Trestný zákon o zločinoch a prečinoch, zák. čl. XL/1879 Trestný zákonník o priestupkoch) platných aj po vzniku Československa v roku 1918 hovoríme o zločinoch, prečinoch a priestupkoch. Odlišné právne normy prirodzene komplikujú výskum delikventnej mládeže v období 1. ČSR. Najrozšírenejším deliktným konaním mládeže boli tie menej závažné – priestupky. Vychádzajúc z povahy deliktov, boli najčastejšie páchané tie proti majetku, predovšetkým krádeže. FICO, Miroslav: Tripartícia trestných činov medzivojnovnej Československej republiky. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*. tom. 7, vol. 2, 2019, s. 47 – 48; HERETIK, A.: *Forenzná psychológia pre psychológov*, s. 54.

⁶⁸ ZELENKA, B.: Príčiny úpadku mravného stavu a prestupnosti mládeže, s. 30. Pozri tiež NOVÝ, Vilém: Mravné úchylná mládež pred súdom. In: *Úchylná mládež*. tom. X, vol. 1, 1934, s. 26.

z biedy rodín boli páchané aj za účasti rodičov. V týchto prípadoch šlo o tzv. „*lesní a polní krádeže*“. Aj za zlej hospodárskej situácie ale nemožno zabúdať na absentujúcu výchovu v rodinách⁶⁹ bez vštepovania zodpovednosti voči vlastnému konaniu. Podľa Zelenku – do hry vstupovala aj dedičnosť – „*při hlavních přelíceních, k nimž se dostavují rodiče, je často viděti, jak děti méněcenné mívají obyčejně též méněcenné rodiče*“.⁷⁰ Nedostatočnú kontrolu a výchovu mládeže mala nahradiť štátom riadená verejno-právna sociálna starostlivosť a dobrovoľná sociálna starostlivosť o mládež. Dôležitá bola predovšetkým prevencia.⁷¹

Na základe rozhodnutia ministerstva spravodlivosti bol centrálou pre mladistvých previnilcov ústav v Mikulove na Morave s pôsobnosťou pre územie celej republiky. Okrem Mikulova však boli delikventi umiestňovaní aj do Komenského ústavu sídliaceho na východe Slovenska – v Košiciach. Aj keď J. Janeček uviedol, že išlo o „výnimky“,⁷² košický ústav disponoval popri oddelení sociálnej starostlivosti aj justičným oddelením.⁷³ Situáciu s delikventnými chlapcami ilustruje článok Jindřicha Ja-

⁶⁹ V niektorých prípadoch bola vina za zanedbanú výchovu mládeže kladená vyslovene na plecia matiek: „*Dotýkám-li se nedostatku vědomí zodpovědnosti u vychovatelů, mám na mysli rodiče a v první řadě matky. A tvrdím již předem, že jedině od ženy – matky, ale i od ženy vůbec jest spása nejen světa, ale i v našem konkrétním případě spása všeho podnikání ku potřeby zločinnosti.*“ JANEČEK, J.: Mladiství zločinci a jejich převýchova, s. 32.

⁷⁰ ZELENKA, B.: Příčiny úpadku mravního stavu a přestupnosti mládeže, s. 31. Aj v súčasnosti v rámci problematiky delikventnej mládeže zohráva úlohu dedičnosť. „*Prakticky všechny vlastnosti i většina lidských postojů, a dokonce i zájmů je dědičná.*“ Bližšie pozri MATOUŠEK, O. – KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*, s. 21.

⁷¹ ZELENKA, B.: Příčiny úpadku mravního stavu a přestupnosti mládeže, s. 28 – 31.

⁷² JANEČEK, Jindřich: Zločinnost mladistvých ve světle statistiky. In: *Úchylná mládež*. tom. III, vol. 9 – 10, 1927, s. 226.

⁷³ Komenského ústav v Košiciach začal svoju históriu ešte v období Rakúsko-Uhorska, svoje brány otvoril v roku 1903. V prvotnom období svojej existencie sa nazýval *Košická kráľovská polepšovňa*, pričom šlo o historicky prvú polepšovňu na území dnešného Slovenska. Pôvodná kapacita ústavu bola 120 chovancov, no ústav bol postupne rozširovaný a dobudovaný až v období prvej ČSR dokázal obsiahnuť 720 chovancov. Umiestňovaní doň boli chlapci zo všetkých kútov republiky i rôznej konfesie. Vládnym nariadením č. 609/1919 Zb. z. a n. zo 14. novembra 1919 bol názov ústavu stanovený na *Komenského ústav v Košiciach*. Ústav aj s riaditeľom (nazývaný aj prednosta) patril pod správu ministerstva spravodlivosti. Bol určený na prevýchovu (1.) mladistvých previnilcov, ktorí boli odsúdení k trestu na slobode alebo boli podrobení polepšovacej výchove – patrili do justičného oddelenia; a (2.) mladistvých, ktorí boli opustení, zanedbaní, mravne ohrození, o ich polepšovacej výchove rozhodol poručenský či policajný úrad – patrili do oddelenia sociálnej starostlivosti. Prijímané mohli byť osoby len do 18 rokov, pričom nemohli byť v ústave dlhšie ako do 21 rokov. V medzivojnovom období boli riaditeľmi Komenského: Edmund Borek (dôstojník československej armády, od 15. 2. 1919 do 30. 8. 1919), Augustín Bělohávek (sudca, od 1. 9. 1919 do 5. 9. 1923), Antonín Vlček (ministerský radca, od 6. 9. 1923 do 28. 5. 1925), Otto Kosatík (rímsko-katolícky kňaz, od 29. 5. 1925 do 29. 9. 1925), Stanislav Stuna (hlavný administratívny radca, od 30. 9. 1919 do 31. 5. 1932) a František Kočí (sudca, od 1. 6. 1932 do 30. 10. 1938). Po prvej Viedenskej arbitráži (2.

nečka, ktorý obsahuje štatistické údaje z rokov 1925 – 1927⁷⁴ o umiestňovaní chlapcov do mikulovskej centrály. Janeček konštatoval, že situácia s delikventnou mládežou bola horšia v českých krajinách: „...zdá se, že důsledky uvolnění a poklesu morálky v posledním desetiletí nejvíce zachvátily Čechy, Moravu a Slezsko, oba národnostní kmeny zde usudlé.“⁷⁵ Porovnanie počtu deliktov na základe národnosti skutočne dokazuje, že až polovicu spáchali Česi (50,38%). Druhé miesto zabrali Nemci (22,98%) a za nimi Slováci (15,42%). Na ostatných priečkach nájdeme Maďarov (5,61%), Rusínov (3,48), Poliakov (0,57%) a na poslednej priečke Rómov (0,06%). Medzi štatisticky zaznamenané delikty patrili: krádež, vražda, lúpež, smilstvo, verejné násilie, podvod, ťažké ublíženie na tele, podpaľačstvo a sprenevera. Predmetná štatistika z rokov 1925 – 1927 potvrdzuje, že najčastejšie páchaným deliktom bola krádež. V prípade Čechov išlo o 107 krádeží z celkového počtu 187 deliktov, čo predstavuje 57,22%.⁷⁶ U Nemcov mali krádeže početné zastúpenie 55 z celkového počtu 86 deliktov, čo predstavuje až 63,95%.⁷⁷ V prípade Slovákov bolo z celkového počtu deliktov 30 klasifikovaných ako krádež len 11 (36,67%), čo síce nie je väčšinové zastúpenie, no spomedzi ostatných deliktov je to stále najviac. Štatistika tiež odhalila, že u Slovákov boli z hľadiska pomeru vo výraznejšej miere zastúpené násilné činy. Počet vrážd (4) spolu s počtom ťažkého ublíženia na zdraví (7) sa vyrovnal krádežiam, čo v prípade iných národností nebolo zaznamenané.⁷⁸ Jane-

november 1938) musel byť ústav z Košíc evakuovaný najskôr do Ružomberku a krátko nato do ilavskej väznice. V období slovenského štátu niesol ústav názov *Štátny výchovný ústav v Ilave*. Národní archiv České republiky (ďalej NA ČR), fond Ministerstvo spravodlivosti – dodatky (ďalej MS – d), inv. č. 447, K 2056, Soudnictví nad mládeží v Československé republice, s. 82 – 83. *Vězeňství v Československé republice*. Praha : Ministerstvo spravodlivosti, 1930, s. 45. Na tému Komenského ústavu bližšie pozri STUNA, Stanislav: *Prehľad vývoja a pôsobenie ústavu*. In: *Komenského ústav v Košiciach 1919 – 1929*. Košice : Tlačou štátnej knižničiarne, 1929, s. 18 – 25; VACHALIK, Vladimír et al.: *Sedemdesiat rokov výchovného ústavu pre mládež v Hlohovci*. Hlohovec, 1973. 133 s. Dejiny ústavu so zreteľom na problémovú mládež obsiahla záverečná práca RIGOVÁ, Viktória: *Sociálna starostlivosť o problémovú mládež na príklade Štátneho výchovného ústavu v Ilave v rokoch 1938 – 1945* (diplomová práca). Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2019. 120 s.

⁷⁴ Od začiatku roka 1925 do júna 1927 bolo do ústavu v Mikulove celkovo umiestnených 350 chovancov. JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 226.

⁷⁵ JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 226.

⁷⁶ Česi: celkový počet deliktov 187, z toho krádeže = 107, vražda = 14, lúpež = 19, smilstvo = 18, verejné násilie = 3, podvod = 6, ťažké ublíženie na tele = 2, podpaľačstvo = 16, sprenevera = 2. JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 228.

⁷⁷ Nemci: celkový počet deliktov 86, z toho krádeže = 55, vražda = 10, lúpež = 6, smilstvo = 7, verejné násilie = 2, podvod = 3, ťažké ublíženie na tele = 0, podpaľačstvo = 3, sprenevera = 0. JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 228.

⁷⁸ Slováci: celkový počet deliktov 30, z toho krádeže = 11, vražda = 4, lúpež = 3, smilstvo = 1, verejné násilie = 0, podvod = 0, ťažké ublíženie na tele = 7, podpaľačstvo = 4, sprenevera = 0. JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 228.

ček uviedol, že za týmto násilným protizákonným správaním stál jednak alkohol, ale aj nižšia úroveň vzdelania.⁷⁹ Za najťažšie prípady z hľadiska prevýchovy – nápravy boli považovaní zloději a podvodníci, pri ktorých vychovávateľ len veľmi ťažko určil či klamú, alebo nie. V článku *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, ktorý analyzoval štatistiku z rokov 1925 – 1927 nachádzame zmienky aj o delikventných Rómoch. Tých autor označil ako „specialisté-zloději“. Podľa kritéria „povolanie“ páchali delikty najčastejšie robotníci. Za zmienku tiež stojí skutočnosť, že v rámci tejto štatistiky bola príslušnosť k rómskej menšine vnímaná ako povolanie – povolanie „Cikán“.⁸⁰ Výskum J. Janečka ukázal, že skoro 50% všetkých chovancov mikulovskej centrály boli najmladšie deti z rodín, najmladší z chlapcov alebo jedináčikovia. Ide o jasný prejav krízy rodinného života a z toho plynúce zlyhávanie rodinnej výchovy. Štatistika tiež znamenala rapidný nárast chovancov medzi 16. a 19. rokom života. Potvrdzujú sa tak vyššie zmienené poznatky B. Zelenku, že práve osoby v tomto vekovom rozhraní, ktoré 1. svetová vojna zasiahla v útľom veku, boli náchylné k delikventnému správaniu. Nevhodné prostredie, v ktorom vyrastali „veškeré hrůzy strádání, drobné i větší krádeže, jež byly páchány z nutnosti sebezáchovy, z hladu, nedostatek dozoru zase z uvedených příčin, malou energii uštvaných matek, rozvrat v domácnosti odchodem otcovým, rozvrátenou výchovu školní (...) nedivíme se, že plná jedna třetina statisticky zkoumaných chovanců jest 19-letých“.⁸¹

Z hľadiska zločinnosti mládeže je potrebné zmieniť veľmi dôležitý zákon č. 48/1931 Zb. z. a n. *O trestním soudnictví nad mládeží* prijatý 11. marca 1931. Ten unifikoval dovtedy nejednotnú legislatívu v českých krajinách a na území Slovenska.⁸² Okrem unifikácie sa prijatie zákona odôvodňovalo tvrdením, že ČSR zostala ako jeden z mála kultúrnych

⁷⁹ JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 227 – 228.

⁸⁰ JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 230 a 233. Na adresu Rómov sa Janeček vyjadroval veľmi negatívne. Písal o „cigánskom nebezpečenstve“ a spochybnil ich postavenie ako občanov.

Jeho nenávisť voči tejto menšine eskalovala na konci článku: „*Nechte je vyměť! Prohlašte, že jakmile objeví se cikán v území ČSR, budou mu nejen vzaty děti, ale znemožněno další jich plození. A tím okamžikem stane se pro cikány republika více obávanou, než kdyby na každé křižovatce stála šibenice.*“ JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 240.

⁸¹ JANEČEK, J.: *Zločinnosť mladistvých ve světle statistiky*, s. 235.

⁸² Pre prvú ČSR bol typický právny dualizmus, nakoľko prijatím tzv. recepčnej normy (zákon č. 11/1918 Zb. z. a n.) zostali v platnosti zákony rakúske v prípade českých krajín a zákony uhorské v prípade územia Slovenska. KLUKNAVSKÁ, Andrea: *Vývoj trestného práva na území Slovenskej republiky* (Niekoľko poznámok k právnym predpisom o trestnom konaní proti mladistvým). In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2011*. Zost. L. Dufalová, Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2011, s. 83 – 86. LACLÁVÍKOVÁ, Miriam: *Právna obyčaj – prameň práva na území Slovenska v období medzivojnovy ČSR*. In: *Historia et theoria iuris*. tom. 2, vol. 4, 2010, s. 22 – 35.

štátov, ktorý neupravil túto trestno-právnu oblasť v rámci požiadaviek novodobej kriminálnej vedy.⁸³ Zákon rozlišoval dve vekové kategórie – nedospelých a mladistvých. Nedospelým bolo dieťa do 14 rokov. Tieto osoby neboli zodpovedné za svoje činy podľa trestných zákonov. Pokiaľ táto osoba spáchala čin za iných okolností trestný, poručenský súd nariadil jej výchovné alebo liečebné opatrenia. Mladistvým bola osoba, ktorá dosiahla vek 14 rokov, ale ešte nedovŕšila 18. rok života. Tieto osoby už boli súdené podľa trestného zákona, no tiež boli stanovené odchýlky. Pokiaľ bol mladistvý zaostalý a nedokázal rozpoznať dôsledky svojho činu, nebol trestný. Zákon č. 48/1931 Zb. z. a n. tiež určil, že všetky trestné činy spáchané mladistvými sa nazývali previnením. Preto by sme túto mládež po roku 1930 nemali nazývať zločinná, ale výhradne previnilá.⁸⁴ Súd mal možnosť upustiť od potrestania, odsúdiť k trestu podmienienečne alebo k trestu nepodmienienečne. V prípade súdenia mladistvého bolo potrebné poznať pomery, v ktorých vyrastal, ako bol vychovávaný a čo ho k činu viedlo. Odhaliť tak „*stupeň rozumovej vyspelosti a mravní zkaženosti*“.⁸⁵ Následne mohol previnilca čakať ochranný dozor, ochranná výchova či odňatie slobody – tzv. zavretie. Ochranný dozor prebiehal vo vlastnej rodine alebo v rodine, v ktorej daná osoba žila. V rámci neho mohol byť obmedzený život mladistvého. Ochranná výchova prebiehala buď v rodine na to spôsobilej a ochotnej, alebo vo výchovnom ústave. Tzv. zavretie bolo najprísnejším verdiktom. Trest od 6 týždňov do 6 mesiacov mal byť vykonávaný v samostatných oddeleniach krajských súdov. Ak však mala po tomto treste nasledovať ochranná výchova, mohol mladistvý celý trest stráviť vo výchovni. Vo všeobecnosti mohol sudca stanoviť výchovný ústav ako miesto pre vykonanie trestu. Trest odňatia slobody v trvaní viac ako 6 mesiacov mal byť vykonávaný v polepšovniach.⁸⁶ Zákonom o trestnom súdnictve nad mládežou sa rozvinula sieť špeciálnych súdov pre mladistvých – mali fungovať v sídle každého krajského a okresného súdu. V prípade českých krajín šlo o novinku, no na Slovensku už také existovali. O trestných činoch mladistvých tak rozhodovali senáty mládeže, ktoré ustanovoval minister sprá-

⁸³ NA ČR, fond MS – d, inv. č. 345, K 1896, Zákon o trestním soudnictví nad mládeží. Odůvodnění I. Úvod, s. 1.

⁸⁴ NOVÝ, V.: Mravně úchylná mládež před soudem, s. 19.

⁸⁵ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1931, s. 352.

⁸⁶ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, s. 351-366. FYNEK, Jaroslav – CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Meziválečné trestní právo a věda trestního práva. In: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Zost. K. Malý – L. Soukup, Praha : Karolinum, 2010, s. 821 – 832. K téme trestného súdnictva nad mládežou pozri tiež MIŘIČKA, August – SCHOLZ, Otto: *O trestním soudnictví nad mládeží : zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisícími zákony*. Praha : Nákladem Československého Kompas, 1932. 309 s.

vodlivosti. V senáte mali zasadať dvaja sudcovia – sudcovia mládeže.⁸⁷ Aj napriek prijatiu tohto pokrokového zákona platilo, že prvoradá bola výchova, teda, aby sa delikventnému správaniu predchádzalo už v zárodku. Trest mal byť uplatňovaný až ako *ultimum remedium*.⁸⁸

Ústavná prevýchova mravne vadnej mládeže

Ako už bolo vyššie naznačené, *mravne vadná* mládež bola umiestňovaná do výchovných ústavov.⁸⁹ Avšak, nedostal sa do nich hocičo – „Do vychovateľa prichádza mládež teprve tehdy, kdy rodina, škola, společnost vyčerpaly veškeré přípustné kázeňské prostředky, ale žádoucích výsledků nedosáhly.“⁹⁰ Celkovo sa o takto zanedbanú mládež v ČSR v roku 1925 staralo 25 ústavov (Čechy – 16, Morava – 6, Sliezsko – 2, Slovensko – 1). Počtom mali väčšie zastúpenie výchovné zariadenia pre chlapcov. Na území Slovenska v medzivojnovom období fungovalo len jediné zariadenie tohto druhu, a to Komenského ústav v Košiciach.⁹¹ Z územia Čiech možno spomenúť nasledovné: Zemská vychovateľna v Opatovicích, Zemská vychovateľna v Králíkách či Vychovateľna manželů Olivových v Říčanech. Na Morave sa nachádzali napríklad: Moravská zemská dívčí vychovateľna v Boskovicích či Moravská zemská vychovateľna pro hochy v Uherském Hradišti. V Sliezsku boli len dva ústavy – Slezský zemský vychovávací ústav v Albrechticích a Erziehungsheim den Deutschen Landesstelle für Kinderschutz und Jugendfürsorge v Opave.⁹² V roku 1925 bolo v rámci celej ČSR umiestnených do ústavov pre *mravne vadnú* mládež celkovo takmer 1860 osôb (1466 chlapcov a 392 dievčat).⁹³

Počas umiestnenia problémovej osoby do ústavu bolo nevyhnutné, aby bola účelne a stále niečím zamestnaná.⁹⁴ Napríklad v prípade

⁸⁷ Bližšie pozri § 33 ods. 1 – 4 zákona č. 48/1931 Zb. z. a n.. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, s. 358 – 359.

⁸⁸ Bližšie pozri MIŘIČKA, August: *Péče o mládež soudně stíhanou*. Brno : Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1923, s. 3 – 4.

⁸⁹ V súčasnosti je problémová mládež na Slovensku umiestňovaná do špeciálnych výchovných zariadení – diagnostických centier, reedukačných centier alebo do liečebno-výchovných sanatórií. Bližšie pozri zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, Druhý oddiel, Špeciálne výchovné zariadenia, § 210 – 219. *Zbierka zákonov Slovenskej republiky*. Bratislava : Ministerstvo spravodlivosti, 2008, s. 1959 – 1963.

⁹⁰ SLIVA, František: Kázeň a její prostředky v ústavech pro mládež mravně vadnou. In: *Úchylná mládež*. tom. IV, vol. 3 – 4, 1928, s. 86.

⁹¹ *Soupis zařízení sociální péče o mládež v Republice československé*. Praha : Ministerstvo sociální péče, 1925, s. 16 – 17.

⁹² HRIŇOVÁ, D.: *Problémová mládež v českých zemích*, s. 93 – 95.

⁹³ Ústavy a školy pro úchylné v republice Československé (bez uvedenia autora). In: *Úchylná mládež*. tom. I, vol. 3, 1925, s. 142.

⁹⁴ Zo života mravne vadnej mládeže v pražskom výchovnom ústave: „Vzorný pořádek, čistota – obe musí chovanci sami udržovati (...) jednoduchá, ale výdatná strava, pravidelné

Vychovatelny hlavního města Prahy sa deň začínal budíkom o 5:50 hod. Nasledovala ranná hygiena v studenej vode a ustielanie postelí. O 7:15 hod. sa konala ranná prehliadka, po ktorej chovanci smerovali do školy alebo dielni. Na poludnie bol obed, po ktorom sa opäť zapojili do rôznych pomocných prác a do prác v dielňach. Tie sa pravidelne zastavovali o 17:45 hod., pričom do šiestej hodiny museli byť upratané. Potom nasledovala večerná prehliadka. Po večernej hygiene sa stretávali pri večeri. O 21:00 hod. už museli byť všetci v posteliach.⁹⁵ Okrem vzdelávania v škole sa mali chovanci do 14 rokov venovať pomocným prácam v dome, v dielňach a záhrade, ale aj hrám: „*Nezapomínejme, že dítě i mravně vadné má plné právo na přiměřenou hru.*“⁹⁶ Starší chovanci mali čas venovať remeselnému, poľnohospodárskemu vzdelávaniu a tiež po-mocným prácam. Vo vybranom pracovnom odbore mali byť usmerňovaní a podporovaní. Oceňované bolo aj striedavé zamestnanie chovancov, a teda kombinovanie práce v dielňach a na poli.⁹⁷ Ako napísal František Sliva: „*Ústav vychovávací jest nemyslitelný bez slušné zahrady se všemi odděleními: zeleninářským (...) květinářským se skleníkem a oddělením ovocného stromoví.*“⁹⁸ Sliva však negatívne hodnotil vytváranie samostatného hospodárstva, nakoľko to mohlo odvádzať riaditeľa ústavu od kontaktu s chovancami. V protiklade s týmto tvrdením treba spomenúť Komenského ústav v Košiciach, ktorý bol najväčším ústavom v rámci ČSR a svojim chovancom ponúkal bohaté možnosti pracovného a odborného vyžitia. Okrem dielni so širokou škálou remesiel (obuvnícka, krajčírska, stolárska, kováčska či knihárska dielňa) disponoval aj poľnohospodárskym zázemím. Chovanci sa mohli venovať ovocinárskej, zeleninárskej záhrade, a tiež chovu kráv a bravčového dobytká. Ústav si tento stav pochvaloval, nakoľko dokázal byť sebestačný v získavaní mäsa, mlieka či syra.⁹⁹

otužování těla ráno i večer studenou vodou, v zimě i v létě po pás, pohyb na čerstvém vzduchu, v ústavní záhradě, v neděli odpoledne vycházky až na osm kilometrů daleko do okolí, večerní tělocvik, každodenní práce hochů do 14 let na zahradě...“ SLIVA, František: Vychovatelna hlavního města Prahy v Libni. In: *Úchylná mládež*. tom. II, vol. 9 – 10, 1926, s. 198.

⁹⁵ Presný denný harmonogram pozri SLIVA, F.: Vychovatelna hlavního města Prahy v Libni, s. 199 – 200.

⁹⁶ SLIVA, František: K organizaci ústavů pro mládež mravně vadnou. In: *Úchylná mládež*. tom. III, vol. 5 – 6, 1927, s. 127.

⁹⁷ ZIKMUND, A.: Problémy praxe ve vychovatelně, s. 138 a 141.

⁹⁸ SLIVA, F.: K organizaci ústavů pro mládež mravně vadnou, s. 126.

⁹⁹ ZIKMUND, A.: Mládež mravně vadná, s. 62. Pozri tiež BĚLOHLÁVEK, Augustín: Komenského ústav před 10 lety. In: *Komenského ústav v Košiciach 1919 – 1929*. Košice : tlačou štátnej kníhtlačiarne, 1929, s. 9 – 10. Štátny archív v Trnave (ďalej ŠA TT), fond Komenského polepšovňa mladistvých v Košiciach a v Hlohovci (ďalej KPM), inv. č. 65, K 1, Komenského ústav v Košiciach, č.j. 1070/1919.

Dôležitým prvkom v rámci ústavnej prevýchovy boli vychovávateľa. Ideálna predstava o nich znela: „*Vychovateľ musí býti hlboko založeným psychologem a pedagogem, dobrosrdečným člověkem, aby mohl mládež vésti problematickou drahou životní k právnému lidství.*“¹⁰⁰ V menších ústavoch s počtom chovancov do 100 postačoval skúsený učiteľ. Väčšie ústavy si vyžadovali viacero vedúcich a odborne zameraných pracovníkov – správca školy, správca dielni a správca hospodárstva. Samozrejme, výchova ako hlavná zložka ústavného života mal byť spravidla v rukách skúseného pedagóga.¹⁰¹

Zamestnancov jednotlivých ústavov však čakala neľahká úloha. Snažili sa totiž usmerniť a prevychovať osoby náročného povojnového obdobia, obdobia mravného úpadku: „*Válka, špatně chápaná svoboda občanská po převratě, namnoze odhození starých dobrých mravů a zvyků, honba po požitcích a lehčím životě a opičení se po způsobech určitých částí národů jiných, bohatších, to vše přispělo k lhostejnosti, k nevážnosti mravních hodnot, ba i vysmívání se lidem, kteří mravních zásad ještě se drží.*“¹⁰² Nutná bola očista verejnosti ako takej. Zikmund vyslovil predpoklad, že čím skôr sa zlepši verejná morálka, tým skôr klesne zločinnosť a zlepšia sa aj výsledky v náprave *mravne vadnej mládeže*.¹⁰³

Kľúčovým v rámci celej ústavnej prevýchovy problémovej mládeže bolo navýšenie počtu výchovných ústavov. Vilém Nový vo svojom článku z roku 1934 upozornil, že počet výchovných zariadení v ČSR nie je dostatočný. Požadoval ich navýšenie, a tiež zriadenie škôl pre *mravne vadnú mládež*.¹⁰⁴ Rovnako to videli aj František Sliva („*Jest si jen přáti, aby co nejdříve přikročeno bylo k dobudování nových ústavů...*“)¹⁰⁵ a Růžena Kollmannová: „*Dosavadní naše vychovatelný nejen pro zanedbané hochy, nýbrž i pro dívky nepostačují však ke přijetí všech (...)* A tak většina dětí, pro než nedostává se místa ve vychovatelných, živoří a hyne v okolí nepříznivém...“¹⁰⁶

Výchovné prostriedky *mravne vadnej mládeže*

V rámci ústavnej starostlivosti o *mravne vadnú mládež* boli zaujímavou súčasťou prevýchovy tzv. „*prostředky výchovné*“, medzi ktoré

¹⁰⁰ ZIKMUND, A.: Význam citového života ve výchově mravně vadných, s. 196.

¹⁰¹ ZIKMUND, A.: Problémy praxe ve vychovatelně, s. 144 – 145.

¹⁰² ZIKMUND, A.: Problémy praxe ve vychovatelně, s. 150.

¹⁰³ ZIKMUND, A.: Problémy praxe ve vychovatelně, s. 149 – 150.

¹⁰⁴ „*Provinění mládeže jsou rozšířena ve všech vrstvách našeho národa a zasahuje stejnou měrou i příslušníky jiných národností našeho státu.*“ NOVÝ, V.: Mravně úchylná mládež před soudem, s. 31.

¹⁰⁵ SLIVA, F.: K organizaci ústavů pro mládež mravně vadnou, s. 129.

¹⁰⁶ KOLLMANNOVÁ, R.: Péče o mladistvé provinilce, s. 89.

patrili aj tresty. V prípade ústavu *Českej zemskej komise pro péči o mládež* v Ledci-Sternberku sa rozlišovalo medzi piatimi druhmi výchovných prostriedkov: (1.) fyzická práca, (2.) vplyv ústavného zriadenia, (3.) sústavné vyučovanie v opakovacích hodinách, (4.) odmeny¹⁰⁷ a tresty, (5.) ďalší kontakt medzi ústavom a prepustenými chovankami. Za najúčinnější prostriedok pre odvrátenie od zlého a nemorálneho myslenia bola považovaná fyzická práca. Únava spôsobená prácou mala totiž brániť „*pohlavní bujnosti*“. Dievčatá mali byť aktívne v práci v kuchyni, na dvore, poli či v záhrade. Čo sa týkalo telesných trestov, tie boli v tomto ústave úplné vylúčené.¹⁰⁸ Avšak, v prípade Komenského ústavu v Košiciach dochádzalo k rôznym formám trestov vrátane fyzických. Popri uplatňovaní tzv. samotky, tvrdého lôžka či pôstu boli chovanci vystavení aj bitiu trstenicou, a to niekedy v počte až 25 rán. Čo sa týka samotných previnení chovancov, medzi typické patrilo fajčenie, bitky, kradnutie ovocia z ústavnej záhrady, pokusy o útek či lenivosť.¹⁰⁹ Alois Zikmund upozornil, že pri nerozvážnom využívaní trestov mohlo dochádzať k otupovaniu citov chovancov.¹¹⁰

Disciplinárne tresty („*Tresty kárné*“) mladistvých ošetroval aj §18 zákona č. 48/1931 Zb. z. a n. *O trestním soudnictví nad mládeží*. Pokiaľ mladistvý väzeň porušil poriadok zariadenia, v ktorom bol umiestnený, a nestačilo napomenutie ani výstraha pred spoluväzňami, mohla mu byť nariadená samoväzba. Najdlhšie na tri dni, pričom trest mohol byť zostrený pôstom alebo tvrdým lôžkom. Tým bolo v prípade mladistvých delikventov schválené trestanie prostredníctvom samoväzby, tvrdého lôžka aj pôstu, nie však bitie ako také.¹¹¹ Práve o krutejších formách trestov sa zmienil František Sliva vo svojom článku z roku 1928. Popri trestoch „*ponechati provinilce ve svátek doma*“, nezobrať ho na vychádzku či na predstavenie do divadla¹¹² sa vyskytlo odopretie časti jedla. V prípade takého trestu bolo dobré, ak

¹⁰⁷ Odmena v praxi znamenala účasť na divadelnom predstavení, zábave či výlete. Chovankám sa tiež malo dostať aj „*povzbuzení, úsměvu, vlídného uznání, které nemá být jen řídkým projevem ředitelky*“. Rovnako sa umiestnené dievčatá mohli dočkať finančného ohodnotenia – „*uznávací premie ze zemědělské práce*“. ZEMAN, Jan: Směrnice pro výchovu dívek mravně vadných v ústavě „České zemskej komise pro péči o mládež“ v Ledci-Sternberku. In: *Úchylná mládež*. tom. II, vol. 5 – 6, 1926, s. 111.

¹⁰⁸ ZEMAN, J.: Směrnice pro výchovu dívek mravně vadných, s. 109 – 111.

¹⁰⁹ ŠA TT, fond KPM, inv. č. 68-71, K 3-4, Výkaz o disciplinárních trestech chovanců Komenského ústavu.

¹¹⁰ „*Neměně při trestech, jichž nerozvážné udílení přivodí i otupělost citu, bude vychovatel dbáti citového života i s jeho chorobnými pudy, jichž dítě si ani neuvědomuje*.“ ZIKMUND, A.: Význam citového života ve výchově mravně vadných, s. 195.

¹¹¹ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, s. 355.

¹¹² Treba upozorniť, že aj všetky menované „*výchovné prostriedky*“ boli považované za veľmi účinné.

vychovávateľ poznal, čo mal potrestaný chovanec rád. Sliva spomínal aj nosenie špeciálnych „trestaneckých“ šiat, s ktorým sa však sám nestotožňoval. Medzi tresty hodné odsúdenia Sliva zaradil aj strihanie vlasov len na jednej polovici hlavy či vystrihanie jedného pásu od čela až ku krku. Za najkrutejší považoval telesný trest, no tiež pripustil, že pri novoprijatých chovancoch je výchova veľmi náročná a všetky slušné napomenutia sú márne. V takom prípade podľa Slivu nebolo inej možnosti, ako „*ukázati hrubou silu*“. Za týmto tvrdým vyjadrením je v periodiku poznámka pod čiarou, kde redakcia vyjadrila otvorený nesúhlas s autorovým názorom. Kedy je vhodné uplatniť telesný trest Sliva nevedel presne uviesť.¹¹³ Pomyselným heslom jeho trestania bolo: „*Trestej tak, jako trestá řádný tatínek svého vlastního synka (...)* *Byl-li trest zasloužený, podán v přístupné formě a v pravý čas, ani neodmluví – a za jsme spolu dobří.*“¹¹⁴

Na druhej strane však treba uviesť, že existovali aj kladné výchovné prostriedky, ktoré mali okrem pozitívneho vplyvu na chovancov aj spestrovať samotný život v ústavoch. Medzi kladné prostriedky patrilo: organizovanie divadelných predstavení s priamou účasťou chovancov, telocvičných akadémií, šachových turnajov či vydávanie ústavného časopisu.¹¹⁵

Prostitúcia dievčat ako prejav sociálno-patologického správania mravne vadnej mládeže¹¹⁶

V prípade dievčat dochádzalo k sociálno-patologickému správaniu prostitúciou.¹¹⁷ Išlo o nekontrolovateľne sa šíriaci negatívny sociálny

¹¹³ SLIVA, F.: Kázeň a její prostředky v ústavech pro mládež mravně vadnou, s. 88 – 90.

¹¹⁴ SLIVA, F.: Kázeň a její prostředky v ústavech pro mládež mravně vadnou, s. 90.

¹¹⁵ SLIVA, F.: Kázeň a její prostředky v ústavech pro mládež mravně vadnou, s. 90 – 91.

¹¹⁶ Prostitúcia je ďalšou veľkou témou problematiky *mravne vadnej mládeže* i celkovo sociálnych dejín, nakoľko sa netýkala len (mladých) žien. Nebola ani problémom výlučne 20. storočia. Zaslúži si tak do budúcnosti samostatný sústreďený výskum. O dejinách prostitúcie písal ešte v 19. storočí Pierre Dufour, a to hneď v niekoľkých zväzkoch. Tie boli preložené do češtiny a vydávané najskôr (v roku 1905) v Uherskom Hradišti a neskôr v Prahe – *Dějiny prostituce I. Starý Orient, Egypt, Izrael, Řecko, II. Starověk: Římané, III. Středověk, IV. Nový věk, V. Země románské a germánské, VI. Velká Británie, Slované, Turecko a země mimoevropské* a ďalšie. Z publikácií bližších súčasnosti možno spomenúť: BASSERMANN, Lujo: *Nejstarší řemeslo : kulturní dějiny prostituce*. Praha : Mladá fronta, 1993. 333 s. Neskôr od toho istého autora vyšla kniha BASSERMANN, Lujo: *Dějiny neřesti : po stopách Josefíny Mutzenbacherové*. Praha : Ikar, 2014. 238 s. Pozri tiež RINGDAL, Nils Johan: *Nejtěžší povolání světa : kapitoly z dějin prostituce*. Brno : Doplněk, 2000. 425 s. Téma detskej prostitúcie je aktuálna i dnes. V českom prostredí bola v roku 2007 publikovaná kniha: VANÍČKOVÁ, Eva: *Dětská prostituce*. Praha : Grada, 2007. 141 s.

¹¹⁷ „*Mravní vadnost dívek, zejména těch starších, byla spjata předešlím s vykonáváním prostituce.*“ HRIŇOVÁ, D.: *Problémová mládež v českých zemích*, s. 111.

jav, ktorý ohrozoval verejnosť aj zo zdravotného hľadiska (šírenie pohlavných chorôb).¹¹⁸

V roku 1930 došlo na popud oddelenia sociálnej starostlivosti pri policajnom riaditeľstve v Prahe k prehliadke 93 vinární, 127 hotelov a 25 bytov, kde bolo odhalených 117 prostitútok vo veku od 14 do 18 rokov.¹¹⁹ Tento negatívny fenomén spájajúci sa predovšetkým s veľkými mestami sa dostal aj na stránky *Úchylnej mládeže*. V roku 1935 napísal Jan Schneider, čelný predstaviteľ oddelenia sociálnej starostlivosti, článok s názvom *Puberta a prostituce*. Schneider odmietal názor, že sa z dievčat stávajú prostitútky po „zralé úvaze“. Mohlo za tým stáť mnoho iných, zložitejších dôvodov a okolností. Jednak písal o dievčatách, ktoré sa do takej situácie dostali náhodou, resp. boli na túto prácu nalákané a veľmi rýchlo vedeli vyhodnotiť nesprávnosť situácie, v ktorej sa ocitli. Na druhej strane upozornil na to, že nie každé dievča dokázalo situáciu správne vyhodnotiť a „v krátké dobe splývajú s tímto okolím a s tímto životom, aniž je napadlo brániť sa tomu, čo se od nich žádá“. Taktiež sa mohli vyskytnúť prípady, kedy dievčatá po vypátraní plačú, sťažujú sa, čo zažili, no v konečnom dôsledku pomoc odmietnu.¹²⁰

Podľa pozorovaní Jana Schneidera sa veľmi často stávali prostitútkami sirotky, polosirotky alebo dievčatá, ktorých rodičia spolu nežili, teda boli z rozvrátených rodín. Mravne padlé dievčatá mohli tiež pochádzať z rodín na pohľad usporiadaných, no v skutočnosti poznačených nezhodami a alkoholom. Práve alkohol mával negatívny dopad na rodinný život – „ochuzuje a zbídačuje rodinu“. Nadmerné pitie alkoholu bolo často sprevádzané hádkami, bitkami a týraním, čím deťom nemohol byť zabezpečený ich zdravý mravný vývoj. Takéto prostredie, v ktorom dievčatá prežívali svoje detstvo a dospievanie nebolo rozhodne láskavým domovom a nedokázalo zabezpečiť cieľavedomú výchovu. Dievčatá, ktoré neskôr podľahli prostitúcii boli obviňované z nedostatočnej vôle,¹²¹ snaživosti, svedomitosti, ale aj poriadkumilovnosti. Svoju prácu nebrali vážne a snažili sa jej vyhnúť. Autor priložil aj niekoľko autentických výpovedí zo života dievčat:

a.) *„Byla v místě 8 dní, pracovala nerada, vše udělala na polovici“, „Říká, že už dělat nebude, že se bude žíviti lehčím způsobem“* alebo *„Mí-*

¹¹⁸ Už v roku 1922 bol prijatý zákon o potieraní pohlavných chorôb, zákon č. 241/1922 Zb. z. a n. LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 187 – 188.

¹¹⁹ SCHNEIDER, Jan: Z činnosti oddělení sociální péče při policejním ředitelství v Praze r. 1930. In: *Úchylná mládež*. tom. VII, vol. 3 – 4, 1931, s. 99. Schneider tiež napísal knihu SCHNEIDER, Jan: *Cestou k prostituci*. Praha : Spolek pro péči o slabomyslné v RČSL, 1928. 35 s.

¹²⁰ SCHNEIDER, Jan: *Puberta a prostituce*. In: *Úchylná mládež*. tom. XI, vol. 7 – 9, 1935, s. 194 – 195.

¹²¹ Nedostatok vôle bol v skúmanom období všeobecným znakom mravne vadnej mládeže. Vid' ZIKMUND, A.: *Mládež mravně vadná*, s. 19.

vala vždycy 1 z mravů, nyní asi rok se toulá, nepřijde třeba tři dny do zaměstnání“.¹²²

b.) „Od sběhnutí z domova, z učení, ze služby je k prostituci nikoliv krok, nýbrž pouze skok. Děvče se dostává do prostředí mravně krajně nebezpečného. Samo nemá vlastností, které by pustnutí čelily a je brzdily, nemá ani vůle k nějakému boji, dostává se do poměrů, které jeho povaze, jeho touhám hoví, přizpůsobuje se jim (...) a oddává se povolání, které nečiní žádných nároků na nějaké zvláštní znalosti“.¹²³

Na rozdiel od ostatnej mravne vadnej mládeže Schneider nevidel „rozkvet“ prostitúcie v zlej hospodársko-sociálnej situácii. Nevinil z nej ani nezamestnanosť, ani zlé finančné ohodnotenie. Doba totiž podľa neho priala šetrnosti: „Šetrí se na tom, co není nutné, aby se zachránil holý život.“¹²⁴ Aj keď Schneider uviedol ako príčinu mravného úpadku dievčat nevhodné rodinné prostredie, je na mieste upozorniť, že na rodinný život mala vplyv práve hospodársko-sociálna situácia. Nevhodné rodinné prostredie mohlo znamenať aj týranie a zneužívanie vo vlastnej rodine. Svoju úlohu tiež zohrávala túžba po rýchlom zisku peňazí, čo práve prostitúcia umožňovala.¹²⁵ Jan Schneider uviedol aj niekoľko zaujímavých príkladov o životoch dievčat, kým sa stali prostitutkami. Vo všeobecnosti pochádzali z rodinne rozvráteného a mravne narušeného prostredia:

a) „Matka tulačka nikdy se o dceru nestarala. Byla u nemanželského otce, ten se opíjel a ranila ho mrtvice. Děvče přišlo na obec,¹²⁶ bylo do 14 let vychovááno v sirotčinci, pak šlo do služby, ze služby sběhlo a od 15 let je prostitutkou. Nezdá se býti normální, všemu se stále směje.“¹²⁷

b) „Otec tvrdí, že matka děvčeti nadržovala, on ji nesměl ani napomenouti ani trestati, byly pro to stálé spory. Když otec děvče trestal, zavolala matka strážníka. Několikráte odešla od muže, ale vždy se zase vrátila. Děvče šlo do šití, nedoučilo se. Odešlo pak z domova a odůvodňuje to tím, že jí otec v noci obnažoval. Otec uvádí, že se chtěl přesvědčiti, zda je ještě poctivá. Otec má známosti se ženkými, někdy

¹²² SCHNEIDER, J.: Puberta a prostituce, s. 205 – 206.

¹²³ SCHNEIDER, J.: Puberta a prostituce, s. 199.

¹²⁴ SCHNEIDER, J.: Puberta a prostituce, s. 201.

¹²⁵ HRIŇOVÁ, D.: *Problémová mládež v českých zemích*, s. 113.

¹²⁶ Poskytovanie tzv. chudobinskej (verejnoprávnej) starostlivosti, neskôr nazývanej ako sociálna starostlivosť, bolo podmienené a vychádzalo z domovského práva. Takže v medzivojnovom Československu sa o chudobného mala v prvom rade starať obec (rozumej v prípade, že to rodičia alebo rodina nedokázali zabezpečiť), následne municípiá, pričom štát predstavoval až subsidiárnu zložku celého systému starostlivosti. RÁKOSNÍK J. – TOMEŠ I.: *Sociální stát v Československu*, s. 366 – 367; MOSNÝ, P.: *Právnohistorická realita sociální doktríny*, s. 178.

¹²⁷ SCHNEIDER, J.: Puberta a prostituce, s. 202.

s niekoľkoma najednou. Děvče uznává, že to vše není omluvou, že se oddává prostituci, ale myslí, že má takovou krev jako otec.“

c) „Jedna chodila s matkou po hostincích prodávat cukroví, později sháněla matce pány, upozorňujíc je, že je matka sama doma. Pak začla s prostitutčím i ona, chodila do Prahy, a nosila matce peníze. Matka tázá-na, co dělá děvče v Praze, řekla, že chodí do biografu.“

d) Otec na vojně, matka měla styky s muži. Když někdy přišlo více návštěvníků, vedla k prostituci i dceru.“¹²⁸

e) „Otec padl ve válce, matka žije ve společné domácnosti se zlodějem a opilcem. Má prostitutky na bytě, její dvě dcery jsou také prostitutkami, nevidí v tom nic zlého, je to prý přirozené.“¹²⁹

Tak ako v prípade ostatných osôb označovaných ako mravne vadné, aj tieto dievčatá bolo potrebné prevychovať. Cieľom ústavnej výchovy bolo: „podchytiť mravně klesající, posilniti a vyzvednouti utajené prvky mravnosti, napraviti a zušlechtiti narušenou povahu, vychovati z chovanek ženy myslící a vrátit je společnosti jako osobnosti navyklé práci, jako povahy ukázněné“.¹³⁰ O mravne vadné dievčatá sa starala Moravská zemská vychovatelna pro dívky v Boskovicích. Dievčatá mohli byť tiež umiestnené do Prahy – v Domovine armády spásy.¹³¹ Na území Slovenska nebol spočiatku žiaden polepšovaci ústav určený dievčatám. Od roku 1921 však záslužnú činnosť v tomto smere vykonával spolok Záchrana na ochranu žien a dievčat v Bratislave. K vybudovaniu výchovného ústavu došlo až o niekoľko rokov neskôr – v roku 1933. Najskôr získal spolok Záchrana do súkromného vlastníctva vhodnú budovu v Likieri (dnes mestská časť Hnúšťa) a následne bol výnosom MSS poverený poskytovať ochrannú výchovu padlým dievčatám. Vznikla tak Dievčenská vychovateľna spolku Záchrana v Likieri.¹³² Neskôr, v roku 1941, Schneider písal aj o komplikovanom a zdĺhavom dodávaní (predloženie dokladov, súdne šetrenie) dievčat do ústavov, ktoré spôsobovalo, že problémy nemohli byť riešené promptne, a rovnako tak bolo za-

¹²⁸ SCHNEIDER, J.: Puberta a prostituce, s. 204.

¹²⁹ SCHNEIDER, J.: Puberta a prostituce, s. 205.

¹³⁰ ZEMAN, J.: Směrnice pro výchovu dívek mravně vadných, s. 109.

¹³¹ HRIŇOVÁ, D.: *Problémová mládež v českých zemích*, s. 113 a 119.

¹³² LAČLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 194. Pozri tiež ZAVŘEL, L.: Co bude s ochrannou výchovou. In: *Úchylná mládež*, 1937, roč. XIII, č. 1-2, s. 20. V období Slovenskej republiky (1939–1945) sa nachádzal ústav (Dievčenská vychovateľňa spolku Záchrana) v Bytčici pri Žiline (dnes je Bytčica mestská časť Žiliny). Po zlúčení spolku Záchrana s Ústrednou Karitou na Slovensku vo februári 1940 patrila táto Dievčenská vychovateľňa pod Ústrednú Karitu. Slovenský národný archív, f. Ministerstvo vnútra, šk. 1505, inv. č. 295, č. j. 749/40-XI. Slúčenie spolku „Záchrana“ s Ústrednou Karitou, č. j. 431/40-IX. Zpráva za mesiac marec 1940 o činnosti dievč. vychovateľne v Bytčici.

medzené ich rýchlemu „vytrhnutiu“ zo zlého sociálneho prostredia, v ktorom sa nachádzali.¹³³

Záver

Mravne vadná mládež bola v medzivojnovom Československu diskutovanou témou, keď sa popri zabezpečení vojnových poškodencov a riešení nezamestnanosti, riešil aj problém zabezpečenia mládeže po jej sociálnej a výchovno-mravnej stránke. Mládež – veľmi citlivú a zraniteľnú súčasť spoločnosti – môžeme v skúmanom období vnímať ako produkt sociálno-hospodárskej situácie, a tiež ako výsledok krízy rodinného života vyplývajúcej z prvého svetového konfliktu. Ako ukázal výskum, práve zo zlej finančnej a sociálnej situácie a z nevhodného rodinného prostredia plynula *mravne vadná* mládež. Mládež nemala stabilné rodinné prostredie, chýbala jej výchova, vzory v správaní, nedokázala rozlíšiť, čo je a čo nie je slušné či zákonné. Z mládeže sa stávali žobráci, tuláci, záškoláci, delikventi i prostitútky. ČSR si uvedomovala problém zanedbávania mládeže a snažila sa tento neutešený stav oficiálnou (verejno-právnou starostlivosťou) i polooficiálnou cestou riešiť (inštitúciami OPM). Cieľom prevýchovy *mravne vadnej* mládeže bolo posilňovanie jej vôle, pestovanie vzorcov slušného, zákonného a mravného správania. O znižovanie počtu *mravne vadnej* mládeže sa ČSR snažila jednak prevenciou, ale predovšetkým umiestňovaním do výchovných ústavov, kde tieto osoby nachádzali riadenú prevýchovu i vzdelanie. V rámci ústavov bolo veľmi dôležité aktívne využitie času, pričom veľmi pozitívne bola hodnotená práca v dielňach (remeselné vzdelávanie) i pomoc v záhradách a na poliach. Výskum odhalil aj negatívnu stránku ústavných výchovných opatrení, kde sa okrem motivačných prostriedkov či odmien vyskytli aj telesné tresty. Množstvo výchovných ústavov však bolo v skúmanom období považovaných za nedostatočné. Napríklad územie Slovenska disponovalo len jediným ústavom – Komenského ústav v Košiciach. Pracovníci výchovných zariadení sa tak dožadovali ich navýšenia.

Periodikum *Úchylná mládež* potvrdilo predpoklad o skvelom zdroji pre hlbšie poznanie *mravne vadnej* mládeže. Problematika si ale zaslúži ďalší – opäť o niečo podrobnejší výskum. Odhalenie konkrétnych príbehov, ktoré by boli zaznamenané autobiograficky, by tejto téme prineslo veľmi cenný rozmer. Ďalšie spracovanie témy by si kvôli svojej interdisciplinarite rozhodne zaslúžilo spoluprácu napr. so sociálnymi pedagógmi, a to predovšetkým pri komparácii sociálno-patologických javov a ich riešení v minulosti a dnes. Veríme, že predložená štúdia, aj

¹³³ HRIŇOVÁ, D.: *Problémová mládež v českých zemích*, s. 113 – 114; SCHNEIDER, Jan: Na rozcestí. In: *Úchylná mládež*, tom. XVII, vol. 3, 1941, s. 107.

Mládež *mravne vadná* na stránkach časopisu *Úchylná mládež* (1925 – 1934)

keď na obmedzenom priestore, priniesla nové poznatky o problémovej mládeži v medzivojnovom Československu, doplnila zložitú mozaiku sociálnych dejín a bude pôsobiť ako iniciačný príspevok, ktorý podnieti ďalší (aj interdisciplinárny) výskum.